

ЗАТВЕРДЖЕНО

« ____ » _____ 2023 р.

ПОГОДЖЕНО

« ____ » _____ 2023 р.

НОВА УШИЦЯ

**історико-архітектурний опорний план смт Нова Ушиця
Кам'янець-Подільського району Хмельницької області з
визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток
та історичних ареалів**

Договір від « ____ » _____ 2022 р. № ____

Генеральний директор

В.П. Слободян

Головний архітектор проєкту

С.Б. Маркітаненко

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Маркітаненко Сергій Борисович	архітектор	Головний архітектор проекту
Рассамакін Юрій Якович	кандидат історичних наук, чл.-кор. Німецького Археологічного Інституту, Берлін (Deutsches Archäologisches Institut)	Науковий керівник
Попельницький Олексій Олексійович	історик	Відповідальний виконавець, виконавець натурного обстеження, фотофіксації, виконавець графічної частини, співавтор тексту пояснювальної записки (аналітичний та проєктно-регулятивний розділи)
Савостіна Лариса Євгенівна	юрист	Виконавець переліку об'єктів культурної спадщини, альбому ілюстрацій, співавтор тексту пояснювальної записки (історична довідка, аналіз та класифікація пам'яток та об'єктів культурної спадщини)

СКЛАД

Історико-архітектурного опорного плану смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів

№ з/п	Назва матеріалів	На чому виконано	Формат/масштаб	Інв. номер
Текстові матеріали				
1.	Пояснювальна записка	Брошура	А4	
2.	<p>Додатки:</p> <p><i>Додаток А.</i> Перелік пам'яток та об'єктів культурної спадщини смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області;</p> <p><i>Додаток Б.</i> Фотофіксація нерухомих пам'яток та об'єктів культурної спадщини смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.</p> <p><i>Додаток В.</i> Історична картографія, іконографічні матеріали;</p>			
Графічні матеріали				
3.	Історико-архітектурний опорний план смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичного ареалу. Основне креслення. М 1:5000.	Папір	2А0/ 1: 5 000, 1:2 000	
4.	<p>Додаткові схеми:</p> <p>Територіальний та планувальний розвиток смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області;</p> <p>Ландшафт території смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.</p>	Папір Папір	А1/ 1:5 000 А2/ 1:10 000	

ЗМІСТ

Розділ 1. Історичний та планувальний розвиток смт Нова Ушиця	8
1.1 Коротка історична довідка	8
1.2 Природні особливості місцевості, що визначають своєрідність планування та побудови селища	24
1.3 Основні етапи розвитку планування та історичного формування забудови селища.....	27
Розділ 2. Аналіз існуючої архітектурно-містобудівної ситуації населеного пункту	31
2.1 Аналіз існуючої планувальної структури смт Нова Ушиця	31
2.2 Архітектурно-художні особливості історичної забудови	32
2.3 Елементи історичного озеленення та благоустрою	33
2.4 Архітектурно-просторова композиція та пейзажно-видова структура історичного центру.....	34
Розділ 3. Комплексна історико-культурна оцінка території смт Нова Ушиця.....	35
3.1 Узагальнена оцінка культурної спадщини.....	35
3.1.1 Пам'ятки історії.....	36
3.1.2 Щойно виявлені об'єкти культурної спадщини.....	42
3.1.3 Об'єкти що пропонуються для занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.....	48
3.1.4 Історична забудова.....	49
3.1.4 Пам'ятники та пам'ятні знаки	49
3.2 Аналіз зон охорони пам'яток культурної спадщини, що є діючими на час складання історико-архітектурного опорного плану.....	49
3.3 Загальна характеристика історичних ареалів	52
Розділ 4. Проектно-регулятивний	53
4.1 Основні принципи системи охоронного зонування.....	54
4.1 Межі та режими використання територій, зон охоронних пам'яток та історичного ареалу	57
4.1.1 Межі та режими використання територій та зон охоронних пам'яток	57
- створення сприятливих умов для огляду пам'ятки та її оточення;	62
4.2 Межі та режими використання історичного ареалу	69
Список використаних джерел та літератури	72

ВСТУП

Робота виконується ТОВ «АЛЬФА ГАРАНТ ЛЛС» на замовлення Новоушицької селищної ради на підставі договору від «___» _____ 2022 № ____.

Необхідність розроблення науково-проектної документації зумовлена вимогами Закону України «Про охорону культурної спадщини», постановами Кабінету Міністрів від 26.07.2001 №878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України», від 03.07.2006 №909 «Про затвердження Порядку визначення населеного місця історичним», від 13.03.2002 №318 «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць».

Об'єкт дослідження – територія смт Нова Ушиця, занесеного до Списку історичних населених місць України (з датуванням 1439 р.), ландшафт території селища, збережене історичне розпланування, забудова, пам'ятки і об'єкти культурної спадщини.

Предмет дослідження – характерні властивості об'єктів культурної спадщини, завдяки яким вони отримали статус пам'яток та щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, а також визначення оптимальних методів і заходів з охорони об'єктів нерухомої культурної спадщини селища та збереження традиційного характеру їх середовища.

Мета дослідження – забезпечення збереження пам'яток та об'єктів культурної спадщини, традиційного характеру середовища смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області шляхом розроблення історико-архітектурного опорного плану та проекту зон охорони пам'яток, визначення меж і режимів використання території історичного ареалу.

Результат досліджень – Історико-архітектурний опорний план смт Нова Ушиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичного ареалу.

Нормативна база дослідження. Розробка історико-архітектурного опорного плану смт Нова Ушиця з визначенням меж та режимів використання

зон охорони пам'яток та історичних ареалів виконується відповідно до Технічних вимог до послуг та до чинного законодавства України:

- Закону України «Про охорону культурної спадщини»;
- Закону України «Про охорону археологічної спадщини»;
- Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»;
- Закону України «Про основи містобудування»;
- Закону України «Про планування і забудову територій»;
- Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».
- Закону України «Про природно-заповідний фонд України»;
- Земельного кодексу України;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 №878 «Про затвердження Списку історичних населених місць України (міста та селища міського типу)»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 03.07.2006 № 909 «Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним»;
- Постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 №318 «Про затвердження Порядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених міст, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених міст»;
- ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування»;
- ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій»;
- ДБН Б.1.1-9:2009 «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження генеральних планів сільських населених пунктів»;
- ДБН Б.2.2-3-2021. «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту»;
- Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 02.06.2011 № 64 «Про

затвердження Порядку розроблення історико-архітектурного опорного плану населеного пункту»;

- Рішення Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 11.07.2011 № 72 «Про розгляд проекту Настанови щодо застосування будівельних норм з визначення складу та змісту історико-архітектурних опорних планів населених пунктів України».

Розділ 1. Історичний та планувальний розвиток смт Нова Ушиця

1.1 Коротка історична довідка

Нова Ушиця (до 1829 р. – Літнівці, польск. Letniowce) – селище міського типу, центр однойменної територіальної громади Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Чисельність населення Нової Ушиці, за даними Державної служби статистики, станом на 01.01.2020 р. становила 4001 чоловік.¹ Одне із давніх поселень Поділля, занесене до списку історичних населених місць України затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2001 № 878 із зазначеною датою заснування 1439 р.

Вигідні топографічні умови, сприятливий клімат, родючі землі, наявні водні ресурси, особливо береги річки Калюс, зумовили заселення території, яку нині займає Нова Ушиця та її околиці з давніх часів. Про це свідчать виявлені на околицях селища три давніх поселення (одне енеоліту, два – енеоліту-раннього середньовіччя), знайдено артефакти трипільської і черняхівської культур, виявлено залишки виробництва заліза розвинутого середньовіччя.² У 2014 р., у лісовому урочищі на околиці Нової Ушиці було знайдено депозит римських динаріїв загальною кількістю 66 монет³. Депозит залишено на відстані близько 1,5 км до найближчого відомого об'єкта черняхівської культури – поселення Нова Ушиця-Маслозавод.

Датою першої письмової згадки про предтечу Нової Ушиці – поселення Літнівці (пол.Letniowce)⁴ вважається 1439 р. Проте, виявлені та введені у

¹ Державний комітет статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2019р. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 01.12.2022).

² Новоушиччина: історія у пам'ятках. Наукове видання /Упорядники: Петраш І. В., Шпаковський С. М., Климчук В. В.: Хмельницький: ТЗОВ «Поліграфіст», 2018. С. 82-84; Войт М. І., Молчанова І. В., Мужило О. Л.. Нова Ушиця // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. Т. 23. URL: <https://esu.com.ua/article-72285> (дата звернення 09.11.2022).

³ Серп М.І. Депозит римських динаріїв з Нової Ушиці. Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. Хмельницький: ПП Мельник А., 2015. Вип. 2. С.130-138.

⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XII. Warszawa. 1892. S. 859. Summary. A new written mention of the village of Litnivtsi (now Nova Ushytsia township), as one of the settlements founded during the Lithuanian rule in Podillia.

науковий обіг новітні дані свідчать про більш ранній час заснування поселення⁵.

Дата першої згадки про поселення Літнівці під 1439 р. подається відомим дослідником Поділля Є. Сіцінським⁶ з посиланням на працю М. Грушевського «Барське староство»⁷. Однак, на сьогодні ця дата заснування селища вже потребує коригування, з огляду на те, що в науковий обіг вводяться нові архівні джерела, в яких зазначаються більш ранні згадки про село Літнівці, а саме – 1431 р.⁸

Відомо, що у XV ст. Літнівці належали впливовим на коронному Поділлі магнатам Одровонжам. Проте, королева Бона Сфорца – дружина польського короля Сигізмунда I Августа, домоглася приєднання Літнівців та багатьох інших населених пунктів до Барського староства. Не зважаючи на те, що 3 червня 1537 р. між Боною і Одровонжем укладено угоду, Одровонж продовжував відстоювати свої права на деякі села, в тому числі і Літнівці. Тільки в червні 1538 р. він остаточно відмовляється від своїх претензій⁹.

У праці польського історика та етнографа О. Яблоновського «Землі Руські. Волинь з Поділлям»¹⁰ є повідомлення про Літнівці XVI ст. Згадано, що у 1565 та 1569 рр. спадкоємці Секержинського там платили податку за 3 плуги. У 1578 р. Секержинські вже платили не тільки за 3 плуги, а й 24 гроші за млин «з одним каменем» та 15 грошів за ступу. Під час люстрації Гумецького 1616 р. село Літнівці було у посесії Якова Куцького. Гумецький «показав суму стару,

⁵ Малюгіна І. В., Захар'єв В. А. Щодо першої письмової дати про предтечу Нової Ушиці – село Літнівці. Архівістика: теорія, методика, практика: матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції (22-23 квітня 2021 р., м. Кам'янець-Подільський). Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2021.

⁶ Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / Под ред. Ефимия Сецинского. Каменец-Подольск, 1901. С. 902-903.

⁷ Грушевський М. С. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.) (Репринтне видання: Київ, 1894) / Післямова, примітки та покажчики М. Г. Крикуна. – Львів, 1996. с. 42

⁸ Малюгіна І. В., Захар'єв В. А. Щодо першої письмової дати про предтечу Нової Ушиці – село Літнівці. Вказана праця. С.139-141

⁹ АЮЗР. – К., 1893. – Ч. VIII. – Т.І: С.79-80.; Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета, 1901. Вып. 9. С. 902-903.

¹⁰ Aleksander Jabłonowski. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VIII. Ziemia ruskie. Wołyń i Podole. Warszawa. 1889. S. 190, 221, 225. Малюгіна І. В., Захар'єв В. А. (із Ватралів). Вказана праця. С.140.

добрю, яка була призначена (записана) ще за королів Владислава і Казимира, а також право на його пожиттєве володіння селом і жінкою своєю п. Ядвігою Хоцімірською, яка не підлягала люстрації»¹¹

Протягом трьох з половиною століть село перебувало під владою польських феодалів. Жителі Літнівець у 1702–1704 рр. брали участь у антифеодальному русі, що охопив усю Правобережну Україну.¹²

У 1748 р. Літнівці одержали від короля Августа III¹³ привілей на самоврядування за магдебурзьким правом та статус міста. Разом із сусідньою Філянівкою їх з'єднали в окреме староство Тут поступово розвиваються цехові ремесла, кустарні промисли, торгівля. У 1761 р., коли його орендарем був Костянтин Голиховський, річний дохід склав 6578 злотих 16 грошів. З 1770 р. староством опікувався каштелян Йозеф Попель, а з 1789 р. – Філіція Голиховська з Вишловських. Згідно тарифу за 1776 р. зафіксовано було 172 садиби. Люстрація 1789 р. показала 9865 злотих 10 грошів чистого доходу.¹⁴

Після другого поділу Польщі 1793 р. землі Брацлавщини та Поділля були приєднані до Росії. 1795 р. царським указом створені Волинська, Брацлавська та Подільська губернії. У 1795-1803 рр. після укрупнення повітів Подільської губернії, до її складу ввійшли 12 повітів, в тому числі Ушицький, до якого ввійшло й Літнівецьке староство.¹⁵

Створений царським указом від 6 липня 1795 р. Ушицький повіт у складі Подільської губернії проіснував майже 130 років – до 1923 р.

У 1808 р. Літнівецьке староство (Літнівці та Філянівка) було передано в безоплатну оренду на 12 років подільському губернатору В. Чевкіну. Після

¹¹ Aleksander Jablonowski. Lustracye królewsczyzn ziem ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku. Warszawa. 1877. S.63. Малюгіна І. В., Захар'єв В. А (із Ватралів). Вказана праця. С.140.

¹² АЮЗР. Ч. III. Т.2. С. 133–136.

¹³ Август III Саксонський (1696 –1763) – король Речі Посполитої з династії Веттінів та саксонський курфюрст 1733–1763.

¹⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XII. Warszawa. 1892. S. 859.; Малюгіна І. В., Захар'єв В. А. Вказана праця. С.141.

¹⁵ Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сіцінського і М. І. Теодоровича). Навчальний посібник/ уп. Тимошук О. Хмельницький: Поліграфіст, 2011. 560 с. Городские поселения в Российской империи. Т.IV. СПб. Типографія К. Вульфа. 1864 р.; Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля. Вінниця: ПП «О. Власюк», 2011. 270 с.

завершення терміну в 1819 р. безоплатна оренда була подовжена ще на 12 років¹⁶.

У першій половині XIX ст. серед орендарів або власників новоушицьких земель була польська землевласниця Стадницька, поміщик Луговий. Перед реформою 1861 р. поміщик Луговий продав новоушицькі землі міській управі. Всього тоді нараховувалось 2425 десятин землі, з них орної було близько 1300¹⁷.

У ті часи Літнівці являли собою невеличке містечко: 1820 р. тут мешкало 388 жителів, у Філянівці – 95.¹⁸

Оскільки містечко Ушиця, що розташовувалось поруч з прикордонним Дністром у нових умовах виявилось незручним для виконання адміністративно-господарських функцій центру повіту, в 1826 р., на прохання місцевого дворянства, адміністративний центр перенесено до Літнівець. Проте, назва повіту залишили без змін, що викликало деяку плутанину в кореспонденції. Це спонукало до перейменування в 1829 р. Літнівець на Нову Ушицю, а Ушиця на Дністрі отримала приставу – Стара¹⁹. У 1829 р до Літнівець, розташованих у центрі повіту, на важливому поштовому шляху з Могилева-Подільського до Гусятина, переведено з Ушиці повітові установи. Повіт і присутні місця спочатку іменувалися Літневецькими, а згодом, у 1829 р., надійшло розпорядження про іменування присутніх місць і повіту як і раніше – Ушицькими. Селяни Літнівець, як казенного маєтку, сенатським указом від 16 березня 1833 р. перейменовані на міщан²⁰.

¹⁶Справочная книжка Подольской губернии. Составил и издал В. К. Гульдман. Каменец-Подольский. Типография Губернского правления. 1888 р. С.486-488.

¹⁷Старовинна міра земельної площі. Межевою інструкцією царського уряду 1753 р. визначено розмір десятини у 2400 кв. сажнів, що становило 10925 м², тобто 1,0925 га

¹⁸ Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сіцинського і М. І. Теодоровича). Вказана праця. С.314.

¹⁹Городские поселения в Российской империи. Т.IV. СПб.: Типография К. Вульфа, 1864. С. 1-2.

²⁰Справочная книжка Подольской губернии. Составил и издал В. К. Гульдман. Каменец-Подольский. Типография Губернского правления, 1888. С.486-488; Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / Под ред. свящ. Е.Сецинского. Каменец-Подольский, 1901. Вып. 9. С.939.

Проект герба Нової Ушиці був представлений 27 січня 1838 р. На рожевому фоні, на зеленому полі покладені два снопи, над ними – частина кам'яної будівлі, зверху дата «1826», що означала час «створення міста Нової Ушиці із села, мешканці якого і понині займаються хліборобством²¹». План Нової Ушиці був затверджений 26 січня 1845 р.

У 1846 р. в Новій Ушиці нараховується вже 370 будинків. З них: 5 кам'яних казенних будівель, одна дерев'яна; дві громадські дерев'яні будівлі; житлових будинків 362 (з них один кам'яний)²². В місті було дві синагоги, аптека, магазин, млин, через кожні два тижні відбуваються базари, 16 торгових крамниць, трактир, ярмарки не проводилися.²³

У 1864 р. з 3808 мешканців Нової Ушиці тільки з хліборобства жило 349 чоловік. Землю населення орендувало в сусідніх поміщицьких економіях, а також у міської управи, яка під час реформи 1861 р. викупила 2,4 тис. десятин, з них 1,3 тис. десятин орної. У 1864 р. міщани й селяни обробляли 2,6 тис. десятин землі²⁴. Через високу орендну плату більшість родин мала маленькі земельні наділи.

У другій половині XIX ст. населення Нової Ушиці поступово зростає. У довіднику Подільської губернії, виданому В. Гульдманом у 1888 р., зазначені зміни кількості населення. За даними 1864 р. в містечку нараховувалось 3977 жителів, станом на 1888 р. кількість мешканців збільшилась до 4797. Розподіл за віросповіданням: православних 63,99%, католиків 5,03%, лютеран 0,02%. юдеїв 30,96%. За станами: дворян 4%, духовенства 0,35, громадян 0,27%, купців 0,19%, міщан 88,64%, військових 3,29%²⁵. Як бачимо, вагому частку міського населення Нової Ушиці склали представники єврейської громади. Зростанню населення містечка сприяла політика уряду щодо заохочення євреїв й інших

²¹ Городские поселения в Российской империи. Т.IV. СПб. Типографія К. Вульфа. 1864. С.58-60.

²² Там само. С.60.

²³ Военно-статистическое обозрение Российской империи. Подольская губерния. Т.X. Ч.2. СПб. 1849. С.2, 88.

²⁴ Статистические сведения о Подольской губернии за 1862, 1863 и 1864 годы. Каменец-Подольский, 1865, С. 6.

²⁵ Справочная книжка Подольской губернии. С.486.

іноземців займатися торгівлею та ремеслами й оселятися головним чином у містах та містечках Правобережжя. Стимулом для цього виступала заборона імператриці Катерини II в'їжджати євреям на територію власне історичної Росії і надання дозволу поселятися на заході імперії, в межах відомої смуги осілості. Новим поштовхом для переселення євреїв у міста Правобережних губерній став імперський дозвіл від 1807 р. займатися будь-якими ремеслами. На початку XIX ст. євреї були звільнені також від рекрутської повинності²⁶.

У 1841 р. «для підвищення добробуту міст у Подільській губернії, даровані пільги міщанам і взагалі людям вільних станів». Починається інтенсивний розвиток Нової Ушиці: будуються дороги, міст через річку Калюс (підрядники – Зікланд та Гольденберг), поштова станція (доглядач – А. Айзенгарт). Станом на 1863 р. у Новій Ушиці у 76 окремих будинках мешкало 1136 євреїв, була синагога, бейт-мідраш, лазня. За переписом 1897 р. в Новоушицькому повіті проживало 25426 євреїв, у тому числі в Новій Ушиці – 2213, працювало 105 ремісничих єврейських майстерень, 140 кравців, 20 металістів та столярів²⁷.

Зазвичай, оселяючись у містечках, більшість євреїв, ставала шинкарями, корчмарями, торгівцями чи орендарями. Хліборобством євреї не займалися, більша частина з них була купцями і міщанами. Економічному підйому містечок сприяла регіональна і транзитна торгівля, в якій євреї утримували провідну роль²⁸. Ринкові площі облаштовувалися лотками, крамницями, магазинами, складами. Ринкова площа ставала центром єврейської забудови міського типу (штетла). На ринковій площі, або вздовж вулиць, що вели до неї, були побудовані заїзди, своєрідні готелі, де зупинялися на нічліг купці і були

²⁶Кузема О. Л. Чисельність та етносоціальний склад населення міст і містечок Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т.13. С.75.

²⁷Штаркман А. Новая Ушица. Рамат-Ган, 1999.

URL: https://myshtetl.org/khmelnitskaja/novaya_ushica.html (дата звернення 24.11.2022)

²⁸Воловик В.М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля. Вінниця: ПП «О. Власюк», 2011. С.156.

умови для стоянки обозів з кіньми та вантажем. У Новій Ушиці шість паралельно розташованих заїздів утворювали одну зі сторін ринкової площі.²⁹

У 1859-1861 рр. в Новій Ушиці побудована соборна Чудо-Михайлівська церква, кам'яна, однокупольна, в плані хрестоподібна, збудована на кошти відпущені зі скарбниці, у кількості 42000 крб. Довжина церкви становила 23.5 арш. (16.7 м), ширина – 24 арш (17м). Церковні ікони писані священником Дунчевським³⁰. Дзвіниця збудована окремо від церкви – внизу кам'яна, вгорі дерев'яна; ветха, невідомо, коли влаштована. Раніше цієї церкви тут була дерев'яна церква, розібрана 1861 р. і присвячена також на честь Чуда Св. Архистратига Михайла. У пам'яті парафіян зберігся переказ, що раніше була церква в іншому місці, в Каскаді, і саме там, де згодом закладена садиба міщанина Д. Каплуна; церква ця згоріла; в ім'я кого вона була присвячена – невідомо, але з візитаційного запису 1740 р. бачимо, що на той час церква в Літнівцях була Преображенська»³¹.

Римо-католицький костюл, побудований у 1861 р., кількість прихожан на той час становила 346³². Будівництво кам'яного костелу було розпочато у 1809 р., на пожертви А. Вітославської. Будівництво йшло повільно, але коли в 1816 р. в Ушиці згоріла стара приходська каплиця кам'янецький єпископ Франц-Боргіаш-Лука Мацкевич почав клопотати про пришвидшення темпів будівництва костелу, в якому вже через рік після пожежі йшло богослужіння³³.

Костюл було закрито наприкінці 1920-х рр. та переобладнано під клуб, у 1960-ті рр. будівлю зруйнували, а на її місці збудували школу.

²⁹ Воловик В. М. С.159.

³⁰ Гульдман В. К. Справочная книжка Подольской губернии. – Каменец-Подольский: тип.губ.правления, 1888 г., с. 487.

³¹ Приходы и церкви Подольской епархии. – Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета, 1901 г., т. 9, с. 902 – 904

³² Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сіцінського і М. І. Теодоровича). Навчальний посібник/ уп. Тимошук О. Хмельницький: Поліграфіст, 2011. С.314.

³³ Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии., Каменец-Подольск., Типографія Подольского Губернского Управления, 1872 р. С.411.; Гульдман В.К. Справочная книжка Подольской губернии. – Каменец-Подольский: тип. губ. правления, 1888 г., С. 487. Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich w Cesarstwie Rosyjskim w połowie 19 wieku. Lublin: 2000, t. 1, cz. 1, s. 44-45.

Реформа міського самоврядування та затвердження 16 червня 1870 р. «Міського положення», значно змінило порядок управління міським господарством і надало містам більшу самостійність в розпорядженні бюджетами і міським майном. Однак, в містах Подільської губернії «Міське положення» почало вводиться лише через 8 років після його затвердження. В Новій Ушиці, зокрема, воно було введено в дію 21 грудня 1878 р.³⁴ Завдяки цьому річний валовий прибуток у містечку значно збільшився. Наприклад, у 1858 р. валовий прибуток складав 2441 крб, то в 1887 його було збільшено до 14014 крб³⁵.

У другій половині XIX ст. в Новій Ушиці налічувалося 740 житлових будинків, з них 50 кам'яних, 410 господарських дерев'яних будівель, був міський сад, в якому понад 475 насаджень, річний прибуток з нього складав 50 крб³⁶. У містечку діяв пожежний обоз, що складався з 2-х робітників та 3-х коней. Важливого промислового значення Нова Ушиця не мала. Ярмарки в містечку на той час не проводили. Базари були раз на два тижні. Кількість ремісників – близько 150 осіб³⁷.

До середини XIX ст. населення Нової Ушиці збільшується до 5263 жителів³⁸. Аналізуючи джерела поповнення міського та містечкового населення Правобережної України, можна зробити висновок, що його кількість зростала не за рахунок корінних мешканців краю, а переважно шляхом поповнення вихідцями з Росії та іноземцями. На Поділлі мешкала певна кількість росіян-чиновників, поміщиків, однак основним джерелом збільшення етнічних росіян була регулярна армія. У другій половині XIX ст. міста Подільської губернії почали відігравати важливу роль як стратегічні військові пункти та місця дислокації військ. Гарнізони формувалися в містах, що мали

³⁴Гульдман В. К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. Каменец-Подольскій, Типографія Подольского губернского правления, 1889 р., С. 306.

³⁵Там само. С. 315.

³⁶Там само. С. 143.

³⁷Там само. С. 143.

³⁸Военно-статистическое обозрение Россійской имперіи. Подольская губерния. Т. X., ч. 2. СПб. 1849. С. 288.

важливе стратегічне розташування, зручне транспортне сполучення, можливість розквартирування певної кількості військ.

Міста, у яких з'являлись гарнізони, отримували додаткові економічні вигоди та поштовх до розбудови. Гарнізон, розташований в Новій Ушиці мав в складі одного офіцера та 109 нижчих чинів³⁹. Для несення служби в повітовому острогу, побудованому Новій Ушиці у 1843 р., було розміщено варту чисельністю 26 осіб.⁴⁰

Прийняте у 1869 р. «Положення про народні училища в губерніях Київській, Подільській і Волинській» поширило на регіон право відкривати сільські однокласні й міські двокласні училища Міністерства народної освіти⁴¹. У Новій Ушиці тривалий час були лише початкові навчальні заклади. У 1869 р. у повітовому містечку, на основі вказаного положення, в казенному приміщенні відкрито міське двокласне училище з п'ятирічним терміном навчання. Очолив училище випускник фізико-математичного факультету Київського університету св. Володимира, надвірний радник І. Кршемінський. На початок 1889 р. в училищі навчалось 150 хлопців і дівчат, діяв підготовчий клас. У цей час на утримання училища казначейство виділяло 3997крб⁴². Законовчителями працювали протоієрей А. Гловацький та священник Я. Бачинський, вчителями російської мови В. Назаревський, математики О. Комарчук, чистописання, креслення і малювання І. Кузнецов, підготовчого класу М. Лук'янов, наглядачкою жіночого відділення – випускниця Київської фундуклеївської жіночої гімназії О. Горинович⁴³.

У ті часи частим явищем у містечку були епідемії, однак боротьба з ними майже не велася. Приватною лікарнею на 15 ліжок, відкритою у 1855 р., могли користуватися лише заможні мешканці. Наприкінці ХІХ ст. в її приміщенні почала працювати земська лікарня на 20 ліжок. У 1911 р. в Новій Ушиці вже

³⁹Военно-статистическое обозрение Российской империи. Вказана праця. С.74.

⁴⁰Там само. С.89.

⁴¹Сесак І. В. Освіта на Поділлі:/Сесак І.В., Мітін Г.Д.: у 2-х ч.-Кам'янецьПоділ.: КПДП, 1996. Ч.1: Початкові школи Поділля в другій половині ХІХ - на початку ХХ ст.152 с.

⁴²Памятная книжка Киевского учебного округа. Ч.2: Подольская губерния /составил А. А. Луцкевич. Киев: Типогр. С.В. Кульженко,1889.143 с.

⁴³Там само. С.

діяли амбулаторія, приватна аптека, три аптекарські магазини. Медичний персонал, що складався з лікаря, двох фельдшерів та двох акушерок, обслуговував, окрім містечка, три волості з населенням 51 тис. чоловік.

До будівництва і відкриття в Новій Ушиці земської лікарні причетні М. Патон – повітовий предводитель дворянства та барон П. Местмахер.⁴⁴ М. Патон вирішував і опікувався питаннями будівництва, сільського господарства, освіти, культури. Дружина Патона – Олександра Вікторівна, була попечителькою дитячого притулку та головою Новоушицької громади благодійної допомоги бідним всіх віросповідань, брала участь в організації роботи земської лікарні⁴⁵. За її ініціативи в Новій Ушиці обладнано перший пологовий будинок.

Предводитель дворянства М. Патон очолював також Ушицький повітовий Комітет опікунства про народну тверезість⁴⁶. Цьому закладові належали Новоушицький Народний дім з чайною при ньому та бібліотека-читальня. У 1913 р. в бібліотеці було 2065 книг та 717 світлових картин. Користувалися книгами 412 читачів, переважно учні місцевих училищ. Видано книг 5748 разів. Виписувалися газети «Подільнин», «Киянин», журнали «Навколо світу», «Природа і люди», «Народна справа», «Хутір». Працювала народна аудиторія на 250 місць. На народні читання щоразу залучалося не менше 200 чоловік, все це проходило під музику 17-го Донського козацького полку, який квартирував у Новій Ушиці. Чайна при Народному домі за 1913 р. прийняла 51284 відвідувачів. Вартість одного відвідування була 1,5 коп. При чайній здійснювався продаж гарячої їжі під час призову новобранців (робилося це не заради прибутку, а більше для допомоги селянам-новобранцям). У М. Патона в Новій Ушиці був невеликий будинок, якій він придбав у заможного

⁴⁴Храпак П. Д. Михайло Патон-державник господар меценат. Хмельницькі краєзнавчі студії: науково-краєзнавчий збірник / редкол. Баженов Л.В. (голова), Блажевич Ю.І. (співголова), Єсюнін С.М. (відп. секр.) та ін. Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2020. Вип. 26. С.249-259.

⁴⁵Кордонська Н. І. Освітяни Новоушиччини. Про становлення і розвиток освіти в Новоушицькому районі Хмельницької області. Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2016. С.40.

⁴⁶ДАХМО. Ф. 494. Оп. 1 Спр. 1. Отчет Ушицкого Уездного Комитета Попечительства о народной трезвости за 1913 год, 3 арк.

єврея Й. Зільбермана по вул. Поштової, 24. В цьому будинку, в квітні 1919 р. М Патон був смертельно поранений грабіжниками. До нашого часу будинок не зберігся – у 1977-1978 рр. на його місці побудовано новий житловий будинок.

У 1908 р. відкривається ремісниче училище, засноване П. Местмахером. На відкриття училища – на той час нижчої ремісничої школи, було асигновано у 1908 р. із державного казначейства 2305 крб, з 1909 р. – по 4670 крб щорічно. Крім цього, було відпущено на облаштування та обладнання училища 22257 крб 30 коп.⁴⁷

З розвитком капіталістичних відносин посилюється соціальне розшарування населення. В середині 60-х рр. XIX ст. 183 господарства міста вже застосовували найману працю, з них 137 мали по одному робітнику, 43 – по 2–3, три господарства – від 4 до 10 робітників⁴⁸.

Наприкінці XIX ст. в економіці містечка, як і раніше, провідну роль відігравали ремесло й торгівля. У 1897 р. з 6540 жителів було 6248 міщан, 129 селян, 120 ремісників шили одяг, 50 обробляли дерево й залізо, 3 були ювелірами. В містечку налічувалося 44 крамниці. Кожен четвер збиралися базари, щороку – з 3-го до 6-го серпня проводилися ярмарки.

Нова Ушиця утворювала окрему самостійну одиницю, до складу якої, окрім адміністративного центру входило передмістя Філянівка, що мало 136 дворів із населенням 705 осіб, та с. Каскада.

Як зазначалося, у містечку забезпечувалася лише початкова освіта. У 1905 р. функціонувало три початкових школи. У 1902 р. відкрито церковнопарафіяльну школу на 30 учнів, окрім того, було двокласне міське училище або так звана вища початкова школа з 5-ти річним строком навчання на 160-180 учнів, 7 грудня 1908 р. відкрито Новоушицьку ремісничу школу для підготовки спеціалістів ковальсько-слюсарної та столярно-токарної справи. Будівництво провадилося в основному на народні пожертвування і було

⁴⁷ Полное собрание законов Российской империи. Собр.третье, том XXVI, 1906. Санкт-Петербург, 1909. (Собр.указ 1906 г. июля 29, отд. 1, ст. 1232) – О кредите на содержание в городе Новой Ушице Подольской губернии низшей ремесленной школы имени Барона Павла Павловича Местмахера

⁴⁸ Там же, стор. 7, 9.

закінчене 1908 р. Перший випуск школи у 1913 р. складав 14 осіб. Початок середній освіті на Новоушиччині започатковано відкриттям гімназії у 1915 р., навчання в якій здійснювалося на платній основі. В усіх навчальних закладах навчалося лише 40% дітей шкільного віку.

Міський бюджет на 1909 р. становив 23527 крб 68 коп. З медичних закладів працювали міська амбулаторія, збудована в 1908-1909 рр. земська лікарня на 20 ліжок, одна приватна аптека, три аптекарські магазини.

На початку ХХ ст. у Новій Ушиці з'являються невеличкі підприємства напівкустарного типу. У 1910 р. тут працювали гільзова фабрика, два заводи – штучних мінеральних вод і цегельний. На них було зайнято всього 20 робітників. Крім того, в місті налічувалося 105 ремісничих майстерень із 146 робітниками⁴⁹.

Чимало міщан та селян, які працювали в навколишніх економіях, брали активну участь у страйковому русі сільськогосподарських робітників, що в роки першої російської революції 1905-1907 рр. охопив десятки населених пунктів Ушицького повіту⁵⁰. З грудня 1905 по листопад 1906 р. відбулося 35 селянських виступів. У лютому 1906 р. мешканці Нової Ушиці звернулися до Державної думи з вимогою зменшити орендні ціни на міські землі, але отримали відмову. Це, як зазначав губернатор, викликало посилення заворушень і невдоволення урядовою політикою. Для придушення виступів селян Ушицького повіту губерньська влада застосовувала регулярні військові частини. У повітовому центрі було розквартировано 17-й козачий полк⁵¹.

На час падіння монархії у Російській імперії Нова Ушиця мала статус повітового міста, де проживало близько 8000 жителів.⁵² Найбільш чисельною національною групою були євреї, яких нараховувалося близько 35%, росіян –

⁴⁹Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897. Т. 32, С. 172, 173; А. Крылов. Населенные места Подольской губернии, стор. 484; Памятная книжка Подольской губернии на 1911 год. С. 206, 209.

⁵⁰Журн. «Право», 1905, № 3, с. 1923.

⁵¹ІМіС УРСР: Хмельницька область. К., 1971.

⁵²Єсюнін С. М. Міста Поділля у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: монограф. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2015. С. 50.

33%, українців – 28% та поляків – майже 3%⁵³. У системі міської влади функціонував інститут міського голови, представницький орган – міська дума та її виконавчий підрозділ міська управа.

Лютневі події 1917 р. у Петрограді дали поштовх до розгортання українського національно-визвольного руху, який очолила Центральна Рада. Липневі події 1917 р. у Києві (проголошення II Універсалу Центральної Ради), та й по всій Україні яскраво висвітлили складність, суперечливість революційних національно-визвольних процесів. Влітку 1917 р. в Україні, під впливом більшовицької пропаганди, почалися масові заворушення: селяни підпалювали поміщицькі економії, грабували реманент, худобу, вирубували ліси тощо. Те саме відбувалося й на Поділлі. До осені 1917 р. у Новоушицькому повіті селянські заворушення набули масового характеру⁵⁴. Активним дестабілізуючим фактором були збільшовизовані війська. Кінець літа та початок осені 1917 р. характеризувалися майже цілковитою руйнацією громадського порядку.

У провінційному громадському житті Новоушиччини період з 1917 р. по 1921 р. характерний невеликими виступами селян та розгулом на території краю бандитизму й пограбувань.⁵⁵

Загалом, осінь 1917 р. виявилась насиченою різноманітними політичними зібраннями. Відбулись повітові селянські з'їзди, які скликались місцевими радами робітничих і солдатських депутатів. Таким чином, головною ідеєю суспільно-політичних процесів, що відбувались на Поділлі в липні-листопаді 1917 р. було політичне протистояння між різними політичними групами, яке загострювалось складним соціально-економічним становищем⁵⁶.

⁵³ Єсюнін С. М. С. 63.

⁵⁴ Олійник С. В. Суспільно-політичне життя та соціально-економічні процеси на Поділлі та південно-східній Волині в липні-листопаді 1917 року. Вісник Державного архіву Хмельницької області. «Подільська старовина» №1 (1)/2017. С.122-127; Боротьба за владу Рад на Поділлі (березень 1917 р. – лютий 1918 р.). Документи і матеріали. – Хмельницький: Хмельницький Облвидав, 1957. 307 с.

⁵⁵ Новоушиччина: історія у пам'ятках. Наукове видання /Упорядники: Петраш І. В., Шпаковський С. М., Климчук В. В.: Хмельницький: ТзОВ «Поліграфіст», 2018. С.21.

⁵⁶ Український національно-визвольний рух березень – листопад 1917 року. Документи і матеріали / упоряд.: В.Верстюк (керівник) та ін. – К.: Вид-во Олени Теліги, 2003. 1204 с

Наприкінці січня 1918 р., з допомогою частин 7-ї армії Південно-Західного фронту в містечку та селах Ушицького повіту встановлено радянську владу, однак наприкінці лютого Поділля окупувають австро-німецькі війська. На початку 1919 р. містечко займають військові частини Директорії, у квітні містечко знову переходить до рук радянських військ, у червні у Нову Ушицю вступає корпус січових стрільців, у листопаді 1920 р. містечко займають частини Червоної Армії, встановлюється радянська влада, створюються повітовий та міські ревкоми.

На початку 1920-х рр. починається поступове відновлення господарства міста, яке занепало в роки громадянської війни, важливу роль у цьому відіграло спорудження в 1922 р. одеським трестом «Південенерго» Новоушицької електростанції. У 1922 р. Новоушицький повітовий виконком уклав договір з Одеським монтажно-будівельним відділенням «Електротрест» на поставку локомотива, а також на будівництво електростанції і мережі зовнішніх ліній на вулицях Нової Ушиці. В місті було електрифіковано ряд житлових будинків, встановлено 8 вуличних ліхтарів. Локомотив використовував 6 пудів сухих дров на годину при робочій потужності 20 кінських сил. Витрата води становила 30 відер на годину. Динамо-машина виробляла постійний струм напругою 230 вольт на станції і 220-200 вольт в мережі біля лампочок. У штаті електростанції 1921 р. було 13 працівників⁵⁷.

Електричне освітлення з'явилося у школах, клубах, бібліотеках. У 1922-1923 навчальному році в місті вже працювали дві семирічні, три початкові та індустріально-технічна професійна школи. Вчителі і взагалі всі освічені громадяни були мобілізовані на боротьбу з неписьменністю. В результаті наполегливої роботи у 1926 р. в Новій Ушиці та її передмістях близько половини жителів (3111 із загальної кількості 6488) вже вмело писати й читати. Виходили газети «Серп і молот» (перший номер датований 21 липня 1921 р.) і «Вісті» – спільне видання Кам'янецького та Новоушицького повітових партійних комітетів. У 1922 р. в Новій Ушиці відкрито філіал харківського

⁵⁷ Слободянюк П. Я. Шлях до світла: сторінки електрифікації Поділля. (дата звернення 17.12.2022):URL: <https://hoe.com.ua/post/shljah-do-svitla-storinki-elektrifikatsiji-podillja.html>

акціонерного товариства «Село – книга». У 20-х роках діяло товариство «Друзі радіо».

У 1923 р. утворено Новоушицький район, а наступного року Нову Ушицю переведено до розряду селищ міського типу, бо за економічним розвитком вона не відповідала статусу міста. У 1924 р. у Новій Ушиці і с. Філянівці налічувалося 984 господарства, більшість з яких займалася землеробством. В їх користуванні було понад 2,5 тис. десятин землі. У 1929 р. в районі починається масова колективізація, 1930 р. утворився Новоушицький колгосп імені III Інтернаціоналу, якій об'єднав 109 господарств.⁵⁸ Того ж року створено Новоушицьку МТС.

Під час організованого керівниками радянської держави Голодомору 1932-1933 рр. померло щонайменше 183 жителі селища.

З кінця 20-х рр. в Новій Ушиці поряд з сільським господарством розвивалася промисловість. У 1927 р. засновано плодоконсервний, а у 1933 – маслоробний заводи, де працювало близько 200 робітників.

Напередодні Другої світової війни Нова Ушиця була вже добре впорядкованим селищем. 1940 р. тут працювали лікарня на 80 ліжок, поліклініка, санітарно-епідеміологічна станція, станція швидкої допомоги. 1934 р. новоушицьку семирічну школу перетворено на середню, через три роки відбувся перший випуск десятого класу. Наприкінці 30-х рр. було завершено будівництво двоповерхового приміщення нової школи. В останньому передвоєнному році в двох середніх школах налічувалося 919 учнів і 39 учителів.

Значних втрат завдала містечку Друга світова війна. На світанку 13 липня 1941 р. з боку с. Миньківці з'явилася моторизована ворожа колона: танки, автоматники на мотоциклах, вантажні автомобілі з піхотою. Шлях їм перепинили артилеристи 680 стрілецького полку 169 стрілецької дивізії. Відбувся бій, в якому протитанкова батарея молодшого лейтенанта М. Лабуса. Командир гарматної послуги сержант О. Філев і навідник Я. Кольчак знищили

⁵⁸ ХОДА. ф. 230, он. 1, спр. 8, арк. 119.

2 танки. Коли обслуга гармати вийшла з ладу, Я. Кольчак знищив ще 2 машини і вів бій до тих пір, поки гармата не була роздавлена танком ворога. Указом Президії Верховної Ради СРСР 2 серпня 1941 р. рядовому Я. Кольчаку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

14 липня 1941 р. нацисти захоплюють Нову Ушицю. За час окупації вони закатували 3220 мирних громадян, з них 2019 безпосередньо в Новій Ушиці, вивезли на примусові роботи до Німеччини 5237 чоловік. В урочищі «Трихів ліс» є шість могил на місці масового розстрілу єврейського населення у серпні-жовтні 1942 р. Нова Ушиця була звільнена 26 березня 1944 р. Війна завдала не тільки величезних людських, але й матеріальних збитків.

У часи повоєнної відбудови у селищі відновлюється господарство, промислові підприємства: через чотири місяці після закінчення війни почав працювати плодоконсервний завод, відновили роботу автоколону, МТС. Вже наприкінці 1940-х рр. консервний завод, деревообробна артіль «Пила» і взуттєва – «Форпост» перевищували довоєнний рівень виробництва.

Протягом 1966-1970 рр. у селищі побудовано 23 об'єкти промислово-переробної галузі та соціальної інфраструктури: хлібозавод, молочний завод, будинок побуту, магазин «Дитячий світ», готель, ресторан, кінотеатр, 7 двоповерхових житлових будинків.

У 1986 р. будується нове чотириповерхове приміщення районної лікарні на 240 ліжок. У 1992 р. відкрито історико-краєзнавчий музей. У 1996 р. розпочато газифікацію селища природним газом. На території Нової Ушиці працюють посезонно плодоконсервний, цегельний заводи (періодично), з безперервним циклом виробництва – маслозавод та сучасний хлібокомбінат.

За рішенням Хмельницької обласної ради 20 серпня 2015 р. утворена Новоушицька селищна об'єднана територіальна громада. з адміністративним центром у селищі Нова Ушиця Новоушицького району Хмельницької області. 17 липня 2020 р., згідно постанови Верховної ради України Новоушицький район ліквідовано, Новоушицька селищна територіальна громада увійшла до складу Кам'янець-Подільського району. З кінця 2020 р. Новоушицька

територіальна громада об'єднує 59 населених пунктів (сmt Нова Ушиця, селище Загородське та 57 сіл), в яких мешкає 26546 жителів.

1.2 Природні особливості місцевості, що визначають своєрідність планування та побудови селища

Селище Нова Ушиця розташоване у південно-східній частині Хмельницької області, на крайньому сході Подільської лісостепової височини, тому поверхня її території – високе плато, але з різною орографічною будовою. Середня абсолютна висота області 275 м над рівнем моря, а її максимальні висоти значно перевищують 300 м. Найвищою частиною плато є центральна смуга, на якій розміщені верхів'я Південного Бугу з його притоками, та верхів'я Случі. Західну частину цієї смуги називають Верхньобузькою (Авратинською) височиною⁵⁹.

На південь від Верхньобузької височини поверхня знижується в напрямку Дністра, тому цю частину області називають Придністров'ям або Східним Поділлям⁶⁰. Проте, зниження поверхні відбувається дуже повільно. Особливість Подністров'я полягає в тому, що русло Дністра глибоко врізане і знаходиться у межах області на абсолютній висоті від 116 м (у гирлі р. Збруч) до 78 м (у гирлі р. Ушиця), тобто воно врізається у поверхню Подністров'я на 180-200 м. Глибокий вріз головної ріки зумовив відповідний вріз усіх її приток, які теж виробили глибокі, часто каньйоноподібні, дуже мальовничі долини і розчленували поверхню Придністров'я на окремі пасма, що простягаються меридіально, як і ріки Придністров'я. Річкова мережа області утворена понад 3,7 тисячами водотоків загальною довжиною близько 13 тис. км.

Річка Калюс (довжина 65 км, площа басейну 302 км²), на берегах якої розташовується Нова Ушиця, також належить до басейну р. Дністра (є його лівою притокою). Річки цього басейну відзначаються дуже характерними планами – всі течуть на південь, причому строго паралельно одна одній,. Річки південного напрямку дністровського басейну (до яких належить і Калюс) – на

⁵⁹ Природа Хмельницької області / За ред. К. І. Геренчука. Львів: Вища школа, 1980. С. 7.

⁶⁰ Природа Хмельницької області. С. 9.

більшій частині течії виробили глибокі каньйоноподібні долини⁶¹. Як у всіх приток Дністра верхній відрізок долини неглибокий з пологими схилами, а вниз по течії глибина її зростає, схили стають стрімкими та скелястими.

Через істотну відмінність геологічних та ґрунтово-кліматичних умов, а також рослинного і тваринного світу кожна частина області має свій неповторний ландшафт. Для півдня Хмельниччини – хмельницького Придністров'я характерні рівнинні межиріччя з опідзоленими і глибокими чорноземами, каньйоноподібні долини річок і значна лісистість. У цій частині області найтепліші кліматичні умови. Своєрідним природним комплексом краю є Товтрова гряда, яка включає вкритий лісом плосковерхий масив Головної товтрової гряди; гостроверхі, скелясті й безлісі гряди бічних товтр; невисокі горби та міжтовтрові рівнини. У Товтрах поширені карстові утворення. Переважають дрібні форми – тріщини, борозни, комірки та інші, які утворюють на головній гряді справжні карстові поля; трапляються печери.

Селище Нова Ушиця розташоване у межах Ушицького природного району, на схилах гірського підвищення, що омивається річкою Калюс. Ушицький природний район, що займає південну частину Хмельницького Придністров'я, належить до групи ландшафтів придністровського (східноподільського) типу, що характеризується глибокими скелястими каньйоноподібними долинами з вузькими заплавами і значними похилами русел, зі значно глибшим заляганням кристалічного фундаменту (400-1000 м), перекритого досить повною серією палеозойських, мезозойських і кайнозойських відкладів.

Характерною ознакою цього району є глибока і часта почленованість поверхні каньйоноподібними долинами у всьому Придністров'ї. Тому район є одним з найнебезпечніших в області щодо ерозійних процесів⁶². Внаслідок інтенсивної розчленованості у цьому районі поширені переважно сірі опідзолені і еродовані ґрунти. На значних площах цих земель ґрунтовий покрив

⁶¹ Там саме. С. 65.

⁶² Природа Хмельницької області / За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища школа, 1980. – С. 127.

змитий до корінних порід, на яких почали формуватися специфічні маловрожайні дернові ґрунти на карбонатних породах – дерново-карбонатні ґрунти.

Подільське плато займає всю територію району і є дещо витягнутим із півночі на південь. Ландшафт району різноманітний і характеризується рівнинним, сильно розчленованим рельєфом, порівняно теплим помірно-континентальним кліматом, середньою родючістю ґрунтів. Район має досить густу сітку річок та ставків.

Рельєф території селища, має значний ухил по лінії схід-захід. Найвищі точки плато (максимальні абсолютні позначки висот 297 м) знаходяться на західній околиці Нової Ушиці. Від них його рельєф поступово понижується на схід та південь. Саме тут, на перетині трьох шляхів утворився історичний центр селища – Ринкова площа, від якої містечко поступово розвивалося на захід, південь та північ, вздовж основних планувальних осей – сучасних вулиць Подільської та Української. Нижня кромка плато, на якому розташовується селище, до сьогодні є східною межею Нової Ушиці, що відділяє її від села Каскада, яке розташовано на схилах плато та у долині річки Калюс. Плато піднімається над річковою долиною на висоту до 50-60 м. До річкової долини прив'язана густа сітка балок і ярів.

У геоботанічному відношенні територія Хмельницької області розташована у смузі переходу від Європейської широколистянолісової області до Східноєвропейської лісостепової області, що зумовило характер рослинного світу. Нова Ушиця розташована у межах Новоушицького (Муровано-Куриловецького) геоботанічного району, природна рослинність якого представлена дубово-грабовими, грабовими та дубовими лісами з поширенням дубу скельного. У цьому районі трапляється такий реліктовий елемент як берека, а також дерен справжній, осока парвська, горобейник пурпурово-блакитний та ін.⁶³.

⁶³ Природа Хмельницької області ... С. 86.

Зелені насадження на території селища представлені переважно садами, що розташовуються на приватних ділянках по всій території селища, кількома скверами у центральній частині та парком, площею 6 га, розташованим на південний захід від історичного центру. Серед порід дерев, що ростуть у парку, заснованому в 1896 р. – берека лікарська, дуб черешчатий, віком понад 140 років, сосна чорна звичайна – пам'ятки природи місцевого значення, псевдосуґа сиза та зелена – екзоти Північної Америки, бархат амурський, клен татарський, клен польовий, ялина аянська, ялина звичайна, туя західна, липа крупнолисна, кущі самшиту вічнозеленого, айви японської, ліщини, а також трав'янисті рослини – барвінок великий, осока волоскова, зеленчук жовтий. На перетині вулиць Української та Небесної Сотні росте сосна чорна – пам'ятка природи місцевого значення.

1.3 Основні етапи розвитку планування та історичного формування забудови селища

Малодослідженість території та брак джерельної бази не дозволяють встановити точне місце розташування поселення, від якого бере початок сучасна Нова Ушиця та достовірно відтворити ранні містобудівні етапи розвитку селища. Навіть дата виникнення поселення до сьогодні залишається предметом дискусій. У формуванні планувальної структури та забудови селища вирішальну роль відіграли особливості природного ландшафту, рельєфу, гідрографії місцевості та вигідне розташування на перетині важливих транспортно-торгівельних шляхів. Вірогідно, що у XV ст. поселення розташовувалося на краю заплави річки Калюс, на місті північної частини сучасного селища Каскада. Проте достеменних підтверджень цьому на сьогодні не існує. Первісним містобудівним ядром, від якого починає свій територіальний розвиток селище, стала Ринкова (базарна) площа – економічний, культурний та релігійний центр містечка Літнівці. Скоріше за все площа з'являється у середині XVIII ст., коли польський король Август III у 1748 р. надав містечку магдебурзьке право, дозволив проведення базарів по четвергах та щорічних ярмарків. Принцип регулярного розпланування міста з

композиційним центром – ринковою площею, яка була громадським центром, структурою кварталів навколо ринкової площі був одними з вимог надання магдебурзького права⁶⁴.

Швидким темпам розвитку містечка та стрімкому збільшенню його населення у середні ХІХ ст. сприяло перенесення адміністративного центру Ушицького повіту зі Старої Ушиці до Літнівців. З 1829 р. у містечку розміщувалися повітові присутні місця, повітові суди. Сенатським указом від 16 березня 1833 р. жителі повітового містечка переводяться до суспільного стану міщан⁶⁵. Адміністративний центр з присутніми містами та судовими установами знаходилося на підвищеному плато, на південний захід від ринкової площі, а міщанські маєтки розтягнулися уздовж річкової долини з півночі, від с. Браїловка на південь на п'ять верст⁶⁶. Особливості рельєфу – пагористе плато та яружно-балкові урочища долини річки Калюс, обумовили формування нерегулярної системи вулиць та забудови.

Місцеве населення, яке майже наполовину складалося із євреїв займалося сільським господарством, дрібною торгівлею та кустарним виробництвом.

За наявними картографічними джерелами – топографічними картами та планами містечка, можна простежити формування та розвиток вуличної мережі починаючи від 30-х рр. ХІХ ст. (додаток Б, 1.5, 1.8, 1.10, 1.11-1.16). На кадастровому плані 1832 р, можна побачити, що в центрі поселення, на перетині головних транзитних шляхів (сучасних вулиць Подільської та Української) розташовувалася ринкова площа з торговими крамницями, оточена по периметру кварталами житлової забудови, у західній площі стояла церква. Адміністративні установи – присутні місця знаходилися у південно західній частині містечка, в районі сучасної вул. Української.

⁶⁴ Ясінський М. Р. Відтворення кварталів житлової забудови центральних частин малих історичних міст : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. Львів, 2018. С. 90.

⁶⁵ Новоушиччина: історія в пам'ятках. Наукове видання/ Упорядники: Петраш І. В., Шпаковський С. М., Климчук В. В. Хмельницький: ТзОВ «Поліграфіст», 2018. С.17.

⁶⁶ Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й. Сіцінського і М. І. Теодоровича). Навчальний посібник/ уп. Тимошук О. Хмельницький: Поліграфіст, 2011. С.313.

Від ринкової площі, уздовж природних вододілів, по осі схід – захід, пройшла головна транспортна магістраль – сучасна вул. Подільська. На плані можна побачити, що у 30-і рр. XIX ст. вже існували основні вулиці, що згодом утворили каркас сучасної планувальної структури селища – вулиці Подільська, Українська, Старопоштова та Небесної Сотні.

У другій половині XIX ст. Нова Ушиця поступово набуває рис, притаманних невеликому місту: з'являються одно- та двоповерхові будинки, зведені з каменю або цегли, будуються промислові та переробні підприємства. У 1855 р. відкрито приватну лікарню на 15 ліжок, у 1859-1861 рр. будуються кам'яні православний собор та римо-католицький костюл, у 1869 р. відкрито двокласне міське училище, у 1897 р. – церковно-приходську школу.

До середини XX ст. забудова містечка, в основному, була представлена одно- двоповерховими будинками. Роль висотних та містобудівних доміант і акцентів відігравали культові споруди – Преображенський костел, Михайлівська церква та синагога. Упродовж кількох століть ринкова площа відігравала роль адміністративного, економічного та громадського центру містечка.

У 1924 р. Нова Ушиця стає центром району, але містечко переведено до розряду селищ міського типу: за економічним розвитком воно не відповідало статусу міста.

В районі створюється колгосп, що спеціалізувався на вирощуванні зернових культур і цукрових буряків, а також займався тваринництвом м'ясо-молочного напрямку, у селищі будуються промислові та переробні підприємства: цегельний завод, харчокомбінат з хлібопекарнею, «Міжколгоспбуд», відділення «Сільгосптехніки» з відповідною інфраструктурою. У 1922 р. на північно західній околиці споруджена електростанція, у 1927 р. відкрито плодоконсервний завод і хлібопекарню. 1930 р. утворено машинно-тракторну станцію (МТС), у 1933 р. пущено в дію маслозавод.

У 30-і – 60-і рр. ХХ ст., в ході антирелігійної кампанії зачиняються, а згодом руйнуються всі культові споруди – Преображенський костюл, Михайлівська церква та синагога.

У післявоєнний період починається відбудова промислових підприємств та житлового фонду міста. Внаслідок значного зменшення населення для будівництва залучаються додаткові людські ресурси, головним чином сільське населення. Для забезпечення житлом працівників виникають ділянки для малоповерхової садибної забудови, розташовані головним чином на околицях містечка. Також суттєво змінюється склад населення. Якщо до війни Нова Ушиця являла собою фактично єврейське містечко, основна маса населення якого займалася дрібною торгівлею та кустарними промислами, у післявоєнний час, внаслідок практично повного знищення нацистами єврейського населення, містечко фактично перетворюється у село, мешканці якого зайняті у сільському господарстві або працюють на крупних промислових підприємствах.

У 1960-х – 1980-х рр., з подальшим економічним розвитком селища, основу якого складала підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, а також розвитком Нової Ушиці як адміністративного центру району, центральна частина селища забудовується новими багатоповерховими будівлями: зводяться двоповерховий будинок універмагу, чотиріповерховий райком партії, новий п'ятиповерховий корпус сільськогосподарського технікуму.

У 1990-х починається період економічної стагнації, що характеризується спадом виробництва, та сповільненням темпів нового будівництва – у цей час містобудівний розвиток селища відбувається головним чином за рахунок нових кварталів малоповерхової кортежної забудови.

Нажаль, у цей період починається активна перебудова та руйнація будинків навколо ринкової площі, самовільна реставрація пам'яток та об'єктів культурної, що призвело до втрати автентичності більшості із них та руйнації історичного середовища, притаманного провінційним містечкам Поділля. З 2000-х рр. архітектурний силует селища формують новозбудовані культові

споруди – Преображенський костел на вул. Шевченка, Покровська церква на вул. Єдності.

Розділ 2. Аналіз існуючої архітектурно-містобудівної ситуації населеного пункту

2.1 Аналіз існуючої планувальної структури смт Нова Ушиця

Планувальна структура населеного пункту – це взаємне розташування основних функціональних зон і систем зв'язків між ними. По суті, це його основа, яка визначає зовнішній вигляд населеного пункту. Характер і спрямованість розвитку планувальної структури селища, обумовленої різними чинниками – природно-кліматичними, соціально-економічними, інженерно-технічними.

Сучасне селище має різнотипову планувальну структуру, що є характерним для історичних міст із складними процесами містобудівного розвитку. На формування планувальної структури та містобудівний розвиток Нової Ушиці вирішальний вплив мали розташування селища на перетині важливих транспортних магістралей та природна складова, що обумовила розміщення поселення на плато над долиною річки Калюс. Найбільш підвищені частини плато, що сягають абсолютних позначок висот у 285 м, знаходяться у північній частині селища на пагористому підвищенні, з двох боків обмеженому глибокими ярами, що спускається на добре виражену річкову терасу, завширшки до 250 м, абсолютні позначки висот якої не перевищують 235 м.

Визначальними природним чинником у цьому процесі став рельєф місцевості, що протягом тривалого часу визначав просторовий розвиток поселення. Основу планувального каркасу містечка створювали верхні кромки схилів та вододіли. Сучасна планувальна структура селища, що сформувалася наприкінці XVIII ст. – у другій половині XIX ст., поєднує в собі два типи планування: регулярне планування центральної ринкової площі та нерегулярну мережу прилеглих вулиць, трасування яких підпорядковано рельєфу місцевості. Завдяки цьому планувальна структура селища збереглися до нашого часу практично незмінною. Основним містоформуючими вузлом Нової Ушиці

залишається ринкова (базарна) площа, яка протягом кількох століть була економічним, громадським та релігійним центром поселення. Прямокутна у плані площа зі сходу була забудована суцільним рядом будинків – заїздів, більша частина з яких, хоча зі значними перебудовами, зберіглася досьогодні.

Сучасна забудова селища характеризується переважанням одноповерхових будинків садибного типу, які утворюють мережу невеликих кварталів. Внутрішньоквартальний простір з частково збереженою історичною забудовою доповнений новими будівлями – втрачена забудова замінена іншою, післявоєнною забудовою, а вільні території були забудовані новими будинками. Натурні дослідження території селища виявили добру збереженість історично сформованої планувальної структури (мережа вулиць та площ не має значних відхилень від історично сформованих червоних ліній, проте, планування більшості кварталів зазнало змін) з досить низькою концентрацією об'єктів культурної спадщини та історичної забудови, представленої, здебільшого, житловими будинками першої половини ХХ ст., що фіксують історичне планування та не порушують своєю масштабністю та архітектурним виглядом сформованого історичного середовища.

Серед пам'яток та об'єктів культурної спадщини значний відсоток займають пам'ятки історії місцевого значення. Проте, їх дискретне розташування на території селища та компактні габарити, обумовлює їх незначний вплив на загальну містобудівну ситуацію.

2.2 Архітектурно-художні особливості історичної забудови

Історична забудова представлена, в основному одноповерховими житловими будинками, що репрезентують типові для містечок Поділля зразки житлової забудови кінця ХІХ – початку ХХ ст. – дерев'яна або глинобитна, одноповерхова будівля покрита очеретом або дерев'яним гонтом, який згодом було замінено черепицею, пізніше – шиферними листами та залізним покриттям.

Збережена рядова історична забудова не відіграє істотної ролі у формуванні традиційного історичного середовища Нової Ушиці. Роль містобудівних домінант відіграють сучасні культові споруди.

Об'єкти історичної забудови селища не мають яскраво виражених стильових ознак, але органічно вписуються в містобудівну ситуацію і традиційне середовище, доповнюючи його об'ємно-просторові характеристики.

Як свідчать іконографічні джерела, на початку ХХ ст. основну частину забудови містечка становили каркасні обмащені глиною і побілені будинки під солом'яним, або гонтовим дахом. Зазвичай, одноповерхові, по периметру ринкової площі – переважно двоповерхові з верандою на другому поверсі. Оселялися у цій частині містечка переважно представники єврейської громади.

Характерним для забудови містечка був поширений тип єврейського житлового будинку – заїзд, в якому під одним дахом розміщувалися житлові приміщення, готель для мандрівників та стійла для коней. У первісному вигляді вони представляли собою видовжені у глиб ділянки будинки з вальмовим або двосхилим дахом і широкими в'їздами з обох торців будівлі, з'єднаними наскрізним проїздом. Уздовж проїзду розміщувалися стійла, на другому поверсі знаходилися приміщення для ночівлі. У Новій Ушиці шість паралельно розташованих заїздів утворювали фронт забудови східної сторони ринкової площі⁶⁷.

До сьогодні збереглися два історичних кладовища – католицьке на заході (вул. Кольчака, ріг вул. Подільської) та юдейський на північній околиці сучасного селища Каскада.

2.3 Елементи історичного озеленення та благоустрою

Збережені до сьогодні мальовничі краєвиди сформувався завдяки гармонійному поєднанню забудови селища з природним оточенням – рослинністю річкової долини та схилів плато на якому розташовується селище

⁶⁷ Лукин В., Хаймович Б. (авторы-составители). Сто еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель. Вып.1.: Подолия. Изд.2. Иерусалим-СПб, 1998. С. 53.

та штучними зеленими насадженнями – садами на території приватних садиб, озелененням вулиць.

Створення у структурі селища рекреаційних зон – садів, скверів та парків починається наприкінці XIX ст. У 1896 р. закладений парк – на ділянці, обмеженій сучасними вулицями Українською, Небесної Сотні та Українських козаків було сплановано алеї та висаджено дерева. На топографічних картах кінця XIX – початку XX ст. можна локалізувати місце розташування позначений парк (*Додаток В, 1.8, 1.10*).

Уявлення про рівень благоустрою містечка на початку XX ст. дають листівки того часу (*Додаток В, 2.1-2.3*). На них представлена забудова типового торговельного містечка Поділля – одно- двоповерхові каркасні глинобитні будинки, криті гонтом або очеретом, в окремих будинках стіни плетені з лози, перші поверхи окремих будинків використовуються для розміщення крамниць, вулиці не мають кам'яного мощення, уздовж них встановлені гасові ліхтарі (*Додаток В, 2.6-2.8*).

Результати проведених натурних досліджень показали, на початку XX ст. головні вулиці Нової Ушиці, що виконували роль наскрізних транзитних магістралей мали кам'яне мощення, фрагменти якого збереглися до сьогодні.

На підставі вивчення та аналізу наявних історичних та іконографічних джерел можна припустити, що активний благоустрій Нової Ушиці (асфальтобетонне покриття вулиць, влаштування тротуарів, вуличного електричного освітлення, організованого озеленення вулиць) розпочинається у повоєнний період. Більшість існуючих на сьогодні паркових насаджень було висаджено у 1960-і – 1980-і рр., під час реконструкції та благоустрою центральної частини селища.

2.4 Архітектурно-просторова композиція та пейзажно-видова структура історичного центру

Провідну роль у формуванні архітектурно-просторової композиції селища відіграють сучасні культові споруди, що виконують роль містобудівних

домінант та акцентів – Преображенський костел, розташований на вул. Шевченка та Покровська церква, розташована на вул. Єдності.

Однак, вирішальне значення у формуванні пейзажів відіграють мальовничий природний ландшафт місцевості – поєднання складного рельєфу та рослинності. Розташування селища на підвищеному плато обумовило значну роль річкової долини, ширина якої тут сягає 350 м. Це забезпечує оптимальні умови зорового сприйняття панорам зі значних відстаней протилежного берегу – з підвищень на плато.

На ділянках з виразним рельєфом розташовується малоповерхова розосереджена садибна забудова, яка формувала шар антропогенного ландшафту, що підкреслює форми природного рельєфу. Внаслідок перетину руслами струмків та річок, балок планувальна схема селища отримала розчленовану структуру.

Розділ 3. Комплексна історико-культурна оцінка території смт Нова Ушиця

3.1 Узагальнена оцінка культурної спадщини

Об'єкти, що репрезентують культурну спадщину селища, представлені пам'ятками та об'єктами історії, архітектури, містобудування та археології.

Класифікація об'єктів розташованих на території селища за ступенем історико-культурної та природоохоронної цінності:

1. Пам'ятки та об'єкти культурної спадщини:

- пам'ятки історії місцевого значення;
- щойно виявлені об'єкти культурної спадщини за видами «архітектура», «містобудування», «історія», «археологія»;
- об'єкти культурної за видами «архітектура», «історія», що пропонуються для взяття на державний облік;
- значна історична забудова;
- рядова історична забудова.

2. Об'єкти природно-заповідного фонду

- пам'ятки природи місцевого значення.

Загалом, на державному обліку в смт Нова Ушиця перебуває 8 пам'яток історії місцевого значення та 24 щойно виявлених об'єкта культурної спадщини: 20 щойно виявлених об'єктів архітектури (один з яких – Народний будинок, вже перебуває на обліку як пам'ятка історії), один щойно виявлений об'єкт містобудування – Ринкова (базарна) площа з прилеглими єврейськими будинками, два щойно виявлених об'єкта історії, один щойно виявлений об'єкт археології.

На південь від селища, за його адміністративними межами, в урочищі «Трихов», розташована пам'ятка історії місцевого значення – братська могила жертв нацизму, 1941-1943 рр., 1958 р., взята на державний облік рішенням виконкому Хмельницької облради народних депутатів від 11.03.1972 № 66 (охоронний № 925).

3.1.1 Пам'ятки історії

Пам'ятки цього виду, представлені будинками, в яких розміщувалися військові штаби, осередки політичних партій та громадських організацій, проходили зїзди рад, місцями масових поховань жертв нацизму, могилами загиблих військовослужбовців, монументами та меморіалами на честь загиблих воїнів, відображають два історичних періоди в історії міста – революційні події та національно-визвольні змагання періоду 1917 – 1921 рр. та події часів Другої світової війни, а саме – оборона селища у липні 1941 р., масові страти нацистами місцевого населення, бої за визволення Нової Ушиці у 1944 р.

Пам'ятний знак на місці подвигу Героя Радянського Союзу Я.Х. Кольчака (Кольчака вул., 1).

Встановлений у 1980 р. на західній околиці Нової Ушиці, на місці бою між радянськими та німецькими військами, що відбувся 13 липня 1941 р., під час якого артилерійський розрахунок, у складі якого навідником гармати був Яків Кольчак знищив чотири одиниці важкої техніки і вів бій до тих пір, поки гармата не була роздавлена танком ворога. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 серпня 1941 р. Я. Кольчаку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На цегляному цементованому, облицьованому гранітною плиткою, постаменті (1,6× 2,2× 4,75 м), встановлена 76-ти міліметрова протитанкова гармата часів Другої Світової війни. Ліворуч, на цегляному цементованому постаменті (0,7× 2,15× 2,15 м) встановлено залізобетонний пілон (висота 6 м) з барельєфним зображенням Я. Кольчака і металевою меморіальною плитою розміром 0,95×1,35 м з барельєфним зображенням медалі Героя Радянського Союзу і текстом: «Памятник воздвигнут в честь подвига наводчика орудия Кольчака Якова Харитоновича и артиллеристов батареи ПТО 680 сп 169 сд которые геройски сражались в бою за Новою Ущицу 13.07.1941 г. и остановили здесь колонну фашистских танков. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 2 августа 1941 г. рядовому Кольчаку Я.Х. присвоено звание Героя Советского Союза».

Яків Харитонович Кольчак народився 25.12.1918 р. в с. Ракове (нині Вознесенський район Миколаївської області) в сім'ї селянина. У 1940 р. був призваний до лав Червоної Армії. З червня 1941 р. – навідник гармати 680 стрілецького полку 169-а стрілецької дивізії 18 армії Південного фронту. Після війни демобілізувався. Жив і працював у рідному селі керуючим відділку радгоспу, головою колгоспу. Помер 07.03.1955 р., похований в с. Воронівка Вознесенського району. Нагороджений орденами Леніна та Червоної Зірки, медалями, встановлено обеліск у с. Воронівка, іменем Героя названа вулиця в смт Нова Ущиця.

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 19.01.1983 № 31 (охор. № 1814).

Могила І.П. Онищука (Кольчака вул., 1, кладовище).

Іван Павлович Онищук – секретар Новоушицького райкому ЛКСМУ, похований на місцевому кладовищі у 1932 р.

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 21.02.1990 № 34 (охор. № 2291). На час розробки цієї науково-проектної документації в Міністерстві культури та інформаційної політики на

розгляді знаходиться подання щодо зняття зазначеного об'єкта з державного обліку як пам'ятки історії місцевого значення.

Могила О.М. Молчанова (Кольчака вул., 1, кладовище).

В північно-західній частині цвинтаря похований Молчанов Олександр Миколайович, 1913 р. народження, капітан, командир 245 окремого батальйону зв'язку 18 армії, уродженець Дніпропетровської області, який загинув 2 липня 1941 р. під час бомбардування німецької авіації. У 1965 р. на могилі розміром 1,2×2,2 м встановлено увінчаний п'ятикутною зіркою металевий обеліск висотою 2,3 м з фотографією похованого та металевою інформаційною табличкою розміром 0,3× 0,26 м з написом: «Капітан Молчанов Александр Михайлович 1913 г.-1941 г.».

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 21.02.1990 № 34 (охор. № 2292).

Братська могила радянських воїнів (вул. Кольчака, 3, кладовище).

В південно-східній частині цвинтаря поховані 3 члени екіпажу штурмовика Іл-2, збитого в березні 1944 р. в районі смт Нова Ушиця (прізвища загиблих льотчиків, найменування та номер військової частини, в якій вони служили не встановлено) та 4 військовослужбовця 100-ї та 151-ї стрілецьких дивізій 67-го стрілецького корпусу 38-ї армії, які загинули під час звільнення Нової Ушиці від німецьких загарбників у березні 1944 р. (прізвища похованих не встановлено). У 1965 р. на могилі розміром 1,2×2,2 м встановлено увінчаний п'ятикутною зіркою цегляний цементований обеліск висотою 1,8 м з написом: «Вечная слава павшим в боях за свободу и независимость нашей Родины».

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 21.02.1990 № 34 (охор. № 2293).

Будинок, в якому розташовувався штаб 41-ї стрілецької дивізії 7-ї армії Південно-Західного фронту (вул. Подільська, 15). Будинок, побудований наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. управителем маєтками М.О. Патона Дзюбиком. У двоповерховому цегляному будинку в 1920 р. розташовувався

штаб 41-ї стрілецької дивізії 7-ї армії Південно-Західного фронту. З 1920-х рр. у будинку розміщувалися повітові, згодом районні органи місцевого самоврядування. У 1957 р. на головному фасаді встановлено меморіальну дошку, яку було демонтовано у 2010-х рр.

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 11.03.1972 № 66 (охор. № 946).

Будинок, в якому розташовувався повітовий ревком, перший партійний осередок (вул. Подільська, 16). Будинок одноповерховий цегляний, зведений наприкінці XIX – початку XX ст., у квітні-червні 1919 р. тут розташовувався повітовий ревком та партійний осередок, який діяв на правах районної більшовицької організації. У 1957 р. на головному фасаді встановлено меморіальну дошку, яку було демонтовано у 2010-х рр.

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 11.03.1972 № 66 (охор. № 945).

Меморіальний комплекс: Пам'ятний знак на честь воїнів-земляків, Братська могила радянських воїнів, 1958 р., заміна 1968 р. (вул. Подільська, 20)

У 1956 р. із братських та одиночних могил навколишніх сіл Браїлівка, Іванівка, Заміхів, Каскада, Філянівка прах воїнів перепоховано у братську могилу в смт Нова Ушиця. Перепоховані воїни 680-го стрілецького полку 169-го стрілецької дивізії 55-го стрілецького корпусу 18-ї армії, які загинули 13 липня 1941 р. при обороні смт Нова Ушиця; воїни 434-го, 472-го та 482-го стрілецьких і 1031-го артилерійського полків 100-ї стрілецької дивізії, 581-го та 683-го стрілецьких полків 145-ї окремої роти розвідки 151-ї стрілецької дивізії 67-го стрілецького корпусу, 227-го стрілецького полку 183-ї стрілецької дивізії 74-го стрілецького корпусу, 332-го стрілецького полку 241-ї стрілецької дивізії 101-ї стрілецького корпусу та 436-го стрілецького полку 155-ї стрілецької дивізії 106-го стрілецького корпусу 38-ї армії, які загинули при звільненні смт Нова Ушиця і навколишніх сіл від німецьких загарбників в період з 24 по 30 березня 1944 р., та воїни, які померли від ран 28 березня – 4 квітня 1944 року у

246-у окремому медично-санітарному батальйоні 241-ї стрілецької дивізії. Відомі прізвища 13-ти воїнів, які загинули у 1941 р., 71-го, які загинули у 1944 р. та 192 воїна 680-го стрілецького і 307-го артилерійського полків 169-ї стрілецької дивізії, які пропали безвісти 11-13 липня 1941 р. в районі смт Нова Ушиця.

У 1968 р. (заміна 1986 р.) на могилі на загальній цегляній цементованій, викладеній мармуровою плиткою, цокольній площадці розміром 0,3×11,5×3,1 м встановлені 2 гранітні стели розміром 1.8×3,0 з барельєфним зображенням воїнів та залізобетонна, покрита міддю, скульптура воїна висотою 2,55 м і металевий обеліск висотою 10,0 м з барельєфним зображенням ордена Вітчизняної війни на гранітному постаменті розміром 2,2×2,0×1,6 м з датами. Перед цокольною площадкою похила цегляна цементована стела розміром 1,2×2,7 м з 7-а металевими меморіальними плитами розміром 0,5×0,8 м з написом і прізвищами похованих воїнів. Праворуч і ліворуч 2 гранітні стели розміром 2,2×7,25 м з 24 металевими меморіальними плитами розміром 0,5×0,8 м з меморіальними написами та прізвищами загиблих воїнів-земляків.

У ході пошукової роботи додатково виявлено прізвища трьох воїнів 680-го стрілецького полку 169-ї стрілецької дивізії, які загинули 13 липня 1941 р.: Батрак Василь Петрович, лейтенант, командир взводу, 1919 р. народження, уродженець с. Єрково тепер Козелецького району Чернігівської області; Дьяченко П. М., лейтенант, 1909 р. народження, уродженець м. Хмільник Вінницької області; Коломієць А. А., рядовий, кулеметник, 1915 року народження, уродженець с. Вейбасівка, тепер, Деницького району Чернігівської області. Ще 3 воїни 183-ї стрілецької дивізії, які загинули 26 березня 1944 р.: молодший лейтенант Гапоненко П. Є., рядовий Гончаров А. В., рядовий Шукмін А. А.

На меморіальній плиті та двох стелах викарбовано написи. На меморіальній плиті: «В этой братской могиле лежат останки 140 воинов, погибших в боях за освобождение Новой Ушицы и окрестных сел в годы гражданской и Великой Отечественной войны. Из них, 32 участника гражданской войны – имена неизвестны. Из 108 воинов, погибших в 1941-

1944 г., установлены имена». На стелах: «Воины-односельчане, погибшие на фронтах Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.». «Вечная слава героям Великой Отечественной войны, павшим в боях за свободу и независимость нашей Родины».

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 11.03.1972 № 66 (охор. № 924).

Будинок, в якому відбувався Перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. Народний будинок (вул. Подільська, 24). Будинок одноповерховий, цегляний, зведений наприкінці XIX – початку XX ст. У лютому 1921 р. тут проходив Новоушицький повітовий з'їзд Рад, на якому 177 делегатів від сільських та волосних виконавчих комітетів обрали повітовий виконком з 20-и членів. У 1957 р. на головному фасаді встановлено меморіальну дошку, яку було демонтовано у 2010-х рр.

У 2016 р. під час ремонтних робіт реконструйовано дах будинку – повністю замінено перекриття та покрівлю, замінено систему опалення, проведені внутрішні ремонтні роботи, утеплення та пофарбування фасадів.

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 11.03.1972 № 66 (охор. № 947). Наказом управління культури, національностей та релігій Хмельницької ОДА від 28.02.2013 № 65 занесений до Переліку об'єктів культурної спадщини та отримав статус щойно виявленого об'єкта архітектури.

Братська могила жертв нацизму (південна околиця урочища «Трихов» (за адміністративними межами селища).

У південній околиці урочища «Трихів» поховані біля 2620 жителів смт Нова Ушиця та сіл Калюс, Пилипківці, Щербівці, Браїлівка, Заміхів (в основному, єврейської національності), розстріляних в ході каральних операцій, проведених німецькими карателями в серпні-жовтні 1942 р. Прізвища похованих не встановлено. 4 могили розміром 2,7×12,0 м кожна. У 1958 р. на одній із могил встановлено увінчаний п'ятикутною зіркою цегляний

цементований обеліск висотою 3,2 м з мармуровою меморіальною плитою розміром 0,4×0,4 м з написом: «Вечная память гражданам города Новой Ушицы, замученным и зверски убитым немецкими фашистами. Август-октябрь 1942 года».

Об'єкт взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення рішенням виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 11.03.1972 № 66 (охор. № 925).

Облікова документація (шість паспортів) на пам'ятки, що перебувають на державному обліку складена в 70-х рр. ХХ ст. Паспорти та облікові картки за новою формою не розроблялись. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України об'єкти культурної спадщини смт Нова Ушиця не занесені.

3.1.2 Щойно виявлені об'єкти культурної спадщини

Наказом управління культури, національностей та релігій Хмельницької ОДА від 28.02.2013 р. № 65 до переліку об'єктів культурної спадщини занесено 20 архітектурних об'єктів та один об'єкт містобудування, наказом Управління культури і туризму Хмельницької ОДА від 20.12.2011 р. №355 – два об'єкта історії, наказом Управління культури, туризму та курортів Хмельницької ОДА від 29.09.10 р. № 260 – один об'єкт археології.

Щойно виявлені об'єкти на території селища представлені об'єктами містобудування – Ринковою площею з прилеглою забудовою; архітектури – житловими та адміністративними будинками, садибними та виробничими комплексами, будинками, в яких розміщувалися культурно-просвітницькі, навчально-виховні заклади та медичні установи; об'єктами історії – похованнями жертв Голокосту, могилами видатних односельців, об'єктом археології – багат шаровим поселенням.

Об'єкт містобудування

Ринкова (базарна) площа з прилеглими єврейськими будинками (вул. Подільська, Ринкова, Базарна). У сучасних межах з'являється, ймовірно, наприкінці ХVIII ст., забудова складалася переважно з житлових будинків – заїздів, приватних помешкань та будівель, в яких розміщувалися торгівельні

заклади та складські приміщення. Фронт забудови по периметру площі формується протягом XIX – на початку XX ст.

Об'єкти архітектури

Житловий будинок (вул. Базарна, 5). Цегляний, одноповерховий, споруджений наприкінці XIX – початку XX ст. Дах двосхилий, покритий шифером. Чоловий фасад з боку вулиці завершується невеликим фігурним фронтоном, в архітектурному оздобленні якого простежуються риси модерну. Є прикладом житлової забудови єврейського містечка в стилі раннього провінційного модерну. Стан збереженості будинку – задовільний. На захід від будинку розташований цегляний двоповерховий будинок, що поєднується з першим дерев'яними прибудовами.

Дитячий притулок (вул. Гагаріна, 34). Одноповерховий будинок зведений у першій половині XIX ст. із каменю пісковика. У 70-х рр. XX ст. добудований другий поверх із цегляними несучими стінами. На сьогодні використовується в якості гуртожитку для студентів сільськогосподарського технікуму. Стан збереженості будинку – задовільний.

Комплекс споруд заводу «Монополь» (вул. Грушевського, ріг вул. захисників України (Гагаріна)). Споруджений наприкінці XIX ст. на північно-західній околиці містечка, праворуч від шляху на Вінківці. Комплекс складається з чотирьох будівель – контори, гуртожитку та двох житлових будинків. Зараз будинок контори використовується в якості адміністративної та складської споруди консервного заводу, житлові будинки використовуються за первісним призначенням. Загальний об'єм головної будівлі комплексу складається з кількох виробничих, адміністративних та складських корпусів, тому будівля має складний за конфігурацією план – до основного триповерхового будівельного об'єму прибудовані по осі північ-південь двоповерховий виробничий корпус, по осі схід-захід, обабіч триповерхової будівлі – одноповерхові адміністративно-господарчі корпуси. Загальний об'єм будівлі цегляний, різноповерховий (від одного до трьох поверхів) на склепінчастих підвалах під головною будівлею. Фасади, виконані з каменю та цегли частково оштукатурені та побілені. Покриття дахів – шиферні та металеві

листи. Стан збереженості будівлі – задовільний. До складу комплексу також входять три одноповерхові житлові будинки, розташовані на території колишнього заводу «Монополь». Стан збереженості будинків – задовільний.

Будинок земської лікарні (вул. Захисників України (Гагаріна), 36). У 1908-1909 рр. у містечку будується лікарня на 20 ліжок. Одним з ініціаторів будівництва був М.О. Патон – тогочасний голова повітової управи, відомий активною діяльністю місцевих земських та громадських організаціях. Навесні 1919 р. М.О. Патон провів тут останні чотири дні свого життя: після поранення під час бандитського нападу на помешкання, його було доставлено до лікарні, де лікарі чотири доби безуспішно боролися за його життя.

Будинок Дзюбика (вул. Подільська, 5). Збудований на початку ХХ ст. управителем маєтками М.О. Патона Дзюбиком. Складається з трьох окремих будівельних об'ємів житлового та господарського призначення поєднаних між собою. До нашого часу дійшов зі значними перебудовами. Функціональне використання будинку змінювалося протягом часу його існування: у радянський час тут розташовувалася лазня, згодом – заклади громадського харчування. На сьогодні будинок не використовується. Стан збереженості будинку – незадовільний.

Плебанія (вул. Подільська, 23а). У 1861 р. у Новій Ушиці було зведений готичний мурований костюл з дзвіницею, поруч з ними розташовувалася садиба священника (плебанія) – житловий будинок з господарськими спорудами. У 1929 р. католицьку службу в костюлі було припинено, а будинок переобладнано під клуб. Наприкінці 1930-х рр., на схід від колишнього костюлу побудовано школу. Був знесений у 1970-х рр., під час будівництва нової будівлі школи. Будинок священника – одноповерхова споруда з напівпідвалом та дерев'яною верандою. Стан збереження будинку – добрий. На сьогодні у будинку розміщується шкільна бібліотека, на колишньому подвір'ї плебанії збереглися окремі господарські споруди.

Народний будинок (вул. Подільська, 24). Побудований на початку ХХ ст. одноповерховий, цегляний, Т-подібний у плані. Вісь симетрії головного фасаду акцентовано ризалітом, увінчаним трикутним фронтоном, добудованим у

повоєнні роки замість шатрового даху зі шпилем. У 1921 р. тут проходив перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. У 1972 р. взятий на державний облік як пам'ятка історії місцевого значення. Наказом управління культури, національностей та релігій Хмельницької ОДА від 28.02.2013 № 65 занесений до переліку об'єктів культурної спадщини як щойно виявлений об'єкт архітектури. Проведений у 2016 р. ремонт (утеплення та пофарбування фасадів, повна заміна покрівлі та конструктивних елементів даху) значно спотворив первісний архітектурний образ будинку.

Школа вул. (Подільська, 25). Будинок двоповерховий, цегляний, трисекційний Н-подібний у плані, з цокольним поверхом у східній секції. В архітектурному вирішенні фасаду простежуються окремі елементи конструктивізму. Побудований у 1939 р. на території садиби Преображенського костьолу. Сьогодні в будинку розміщується навчально-виховний комплекс. На фасаді будинку встановлено меморіальну дошку з написом: В цій школі навчались кавалери ордена «Червоної Зірки» Мацькевич Григорій, Бойчук Володимир., які загинули при виконанні інтернаціонального обов'язку в Афганістані».

Ремісниче училище (вул. Подільська, 34). Будинок зведений у 1908 р., за сприяння барона П.П. Местмахера – предводителя дворянства та відомого мецената, для утвореного, за ініціативи повітового земства, ремісничого училища. На початку 1920-х рр. училище було реорганізовано в індустріально-технічну професійну школу, у 1929 р. на її базі створюється технікум механізації сільського господарства, який провів перший випуск спеціалістів у 1932 р. У 2014 р. технікум реорганізовано у Новоушицький коледж Подільського державного аграрно-технічного університету.

Житловий будинок та повітовий суд (вул. Старопоштова, 10). Двоповерховий, з горищним напівповерхом, прямокутний у плані видовжений у глибину садиби. Збудований у 1899 р., використовувався в якості прибуткового будинку. До 1918 р. частину будівлі займав з'їзд мирових суддів у складі голови, почесних мирових суддів, дільничних мирових суддів,

секретаря з'їзду та судових приставів. Розглядалися дрібні кримінальні справи та цивільні справи з невеликою сумою позову. У радянські часи використовувався як житловий багатоквартирний будинок. Пристосовуючи житло під власні потреби мешканці будинку спорудили численні житлові та господарські прибудови, вхідні групи до власних помешкань. Внаслідок некваліфіковано проведених ремонтних робіт спотворено частину чолового та південного фасаду будинку – знищено частину карнизу на рівні другого поверху та архітектурне оздоблення віконних отворів, фасадів будинку на рівні другого поверху та горища обшиті вініловим сайдінгом.

Комплекс споруд Тюремного замку (вул. Українська, 24) Замок, приміщення для охорони, брама. Збудований у 1843 р. за переробленим зразковим проєктом в'язниць для повітових міст А. Захарова. Являє собою прямокутний закритий двір, обнесений по периметру масивною кам'яною стіною з в'ізною брамою з півдня. Приміщення для утримання ув'язнених розташовуються уздовж південної та північної стін замку. В центрі двору побудований, ймовірно у 2-й половині ХХ ст., службовий будинок, по периметру двору – господарські споруди. До початку 90-х рр. ХХ ст. тут розміщувалась пенітенціарна установа. На сьогодні приміщення не використовуються. З півдня, перпендикулярно до стіни замку прибудоване приміщення для охорони, первісний одноповерховий об'єм у середині ХХ ст. добудований другим поверхом.

Комплекс споруд садиби Рингач (вул. Івана Франка, вул. Миру). Садибу закладено наприкінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. Збереглися два житлових флігеля та кухня. Будинки кам'яні одноповерхові, з цокольним поверхом, будинок, де розташовувалася кухня – з горищним другим поверхом, мають житлові та господарські прибудови. З кінця 1920-х рр. тут розташовувалася школа, після будівництва нового шкільного корпусу – гуртожиток спеціалізованої школи-інтернату. На сьогодні будинки перебувають у приватній власності, частина використовується як житлові приміщення.

Об'єкти історії

Братська могила жертв нацизму (вул. Гагаріна, 1). Поховані цивільні жителі смт Нова Ушиця, переважно євреї, розстріляні нацистами під час проведення каральних операцій у 1943 р. Прізвища, точна кількість розстріляних не встановлені. У 2004 р. на могилі (10×20 м) встановлено увінчаний п'ятикутною зіркою залізобетонний пілон (вис. 2,8 м) з мармуровою меморіальною плитою розміром 0,29×0,45 м з написом: «Вечная память гражданам города Новая Ушица, замученным и зверски убитым немецко-фашистскими захватчиками октябрь 1943 года.».

Могила Героя Радянського Союзу Ф.Є. Гончарука (вул. Кольчака, 3, кладовище). Гончарук Федір Євтихович народився 22 травня 1919 р. в с. Куражин, нині Новоушицький район Хмельницької області в сім'ї селянина. Закінчив 4 класи. Працював у колгоспі. У Червоній Армії з 1939 р. В 1940 р. закінчив полкову школу. На фронті – з вересня 1941 р. Командир роти 15-ої мотострілецької бригади (16-й танковий корпус, 2-а танкова армія, 2-й Український Фронт) капітан Гончарук з ротою 6 березня 1944 р. подолав р. Гірський Тікич. Рота, здійснивши марш, увірвалась у с. Кривець Маньковського р-ну Черкаської обл. і відбила декілька контратак противника. 13 березня 1944 р. рота однією з перших переправилась через Південний Буг, а потім – через Дністер південніше м. Сороки (нині Молдова). Звання Героя Радянського Союзу присвоєно 13 вересня 1944 р. З 1945 р. майор Ф.Є. Гончарук у запасі. Працював головою колгоспу, заступником голови райвиконкому Новоушицького району. Після виходу на пенсію проживав у смт Нова Ушиця. Помер у 1988 р. Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-го ст., Червоної Зірки, медалями. У 1989 р. на могилі (2,1×0,7 м) на гранітному постаменті розміром 1,9×0,6×0,6 м з написом встановлено бронзове погруддя Ф.Є. Гончарука висотою 1,0 м. На головному фасаді постаменту викарбований напис: «Герой Советского Союза. Гончарук Федор Евтихович 11.V.1919 – 20.VI.1988. Ты будешь вечно в наших сердцах...Жена, дети, внуки.».

Об'єкти археології

Поселення (уроч. Маслозавод, між маслозаводом і шосе Нова Ушиця-Куча) трипільська, черняхівська культури,

Поселення Нова Ушиця-2 розташоване на південній околиці селища, північніше струмка, що починається північніше частини Нової Ушиці під назвою Філянівка і впадає в р. Калюс; між Новоушицьким маслозаводом і шосе Нова Ушиця-Куча. Має південну експозицію. На території поселення виявлено фрагменти обмазки жител, кераміки трипільської культури та крем'яні відщепи. У центральній частині трипільського поселення, на площі близько 50×50 м знайдено фрагменти кераміки черняхівської культури.

На південній околиці поселення Нова Ушиця 2, північніше струмка, за 10 м від насосної станції комплексу водоочисних споруд маслозаводу, на березі невеликого ставка, за 30 м південніше ЛЕП, що йде до насосної будки на площі 30×15 м С.П. Маярчаком у 2006 р. виявлено залишки виробництва заліза XVII-XIX ст. Потужний (більше 0,3 м) шар залізного шлаку, що виходить на поверхню; серед шлаку трапляються фрагменти деревного вугілля. Поверхня на зазначеній площі нерівна (горбиста), що може свідчити про наявність тут зруйнованих домниць. Ґрунт у цьому місці чорний і жирний. Враховуючи велику потужність шлакового шару і вагу шлакових відходів (до 15 кг), залишки залізобного виробництва ймовірно датуються відносно пізнім часом – у межах XVII-XIX ст. Датуючого матеріалу, крім сміття XX ст., на території місцезнаходження не виявлено.

3.1.3 Об'єкти що пропонуються для занесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України

Братська могила жертв Голодомору 1932-1933 рр. (вул. Кольчака, 3, кладовище). У 1993 р. в пам'ять про жертв Голодомору на кладовищі влаштоване символічне поховання. Являє собою земляний насип (вис. 2 м), на якому металевий хрест (вис. 3 м). Поряд із насипом встановлена кам'яна плита (1,2×0,5 м) з викарбуваним написом: «В ПАМ'ЯТЬ ЖЕРТВАМ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ».

Особняк (вул. Українська, 22). Зведений у 30-х рр. XIX ст. у стилі російського провінційного класицизму. Мурована, одноповерхова будівля, Г-подібна у плані. Центральний та бічні входи оформлено чотириколонними портиками увінчаними трикутними фронтонами. До головного (східного) та бічного (південного) входів ведуть сходи. У первісному вигляді будинок був оштукатурений та потинькований, у 1970-х рр. фасади будівлі та колони портиків було обкладено керамічною плиткою «кабанчиком», зараз частина фасадів обшита теплоізолюючими панелями. Первісне функціональне використання будинку не відоме, у 1970-х – 1990-х рр. тут розміщувалася райспоживспілка, на сьогодні використовується як адміністративно-офісне приміщення.

3.1.4 Історична забудова

Об'єкти значної та рядової історичної забудови представлені житловими, громадськими, торгівельними, адміністративними будинками 2 половини XIX – середини XX ст. Зосереджені переважно у центральній частині селища – на Ринковій площі, вул. Подільській, Українській, Старопоштової та Героїв Небесної сотні. З історичної забудови збереглися:

- чотири будинки колишніх заїздів розташовані на Ринковій площі та на початку вул. Подільської;
- житловий будинок на вул. Подільській, 3.

3.1.4 Пам'ятники та пам'ятні знаки

Представлені сучасними витворами, встановленими у Новій Ушиці протягом останніх років на вшанування пам'яті про загиблих односельців: знак в пам'ять про жертв Голодомору 1932-1933 рр., встановлений на вул. Подільській, 45; знак в пам'ять про загиблих воїнів інтернаціоналістів на вул. Подільській, 22.

3.2 Аналіз зон охорони пам'яток культурної спадщини, що є діючими на час складання історико-архітектурного опорного плану

Комплексних робіт з розробки проекту зон охорони пам'яток, розташованих на території смт Нова Ушиця до сьогодні не проводилося. На

початку 1980-х рр. інститутом «Укрзахідпроектреставрація» розроблявся історико-архітектурний опорний план який на той час не пройшов процедури погодження та затвердження.

Згідно розпорядження виконавчого комітету Хмельницької обласної Ради депутатів трудящих від 05.05.1974 № 143 встановлено границі охоронних зон в радіусі 50 м від пам'ятки для 5-и пам'яток історії Нової Ушиці:

- Пам'ятного знаку на місці подвигу Героя Радянського Союзу Я.Х. Кольчака, охоронний № 1814 (вул. Кольчака, 1).

- Будинку, в якому розташовувався штаб 41-ї стрілецької дивізії 7-ї армії Південно-Західного фронту, охоронний № 946 (вул. Подільська, 15). Охоронна зона являє собою площадку з півночі обмежену вул. Подільською (колишньою Дзержинського), зі сходу – вул. Українською (колишньою Леніна).

- Будинку, в якому розташовувався повітовий ревком, перший партійний осередок, охоронний № 945 (вул. Подільська, 16). Охоронна зона являє собою площадку з півдня обмежену вул. Подільською (колишньою Дзержинського).

- Меморіального комплексу: Пам'ятного знаку на честь воїнів-земляків, Братської могили радянських воїнів, охоронний № 924 (вул. Подільська, 20). До охоронної зони входить огорожена парканом територія розміром 20 25 м з розміщеними на ній зеленими насадженнями.

- Будинку, в якому відбувався Перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, охоронний № 947 (вул. Подільська, 24). Охоронна зона являє собою площадку з півдня обмежену вул. Подільською (колишньою Дзержинського).

Зауважмо, що ці охоронні зони визначалася відповідно до Тимчасової інструкції по організації охоронних зон та зон регулювання забудови для пам'ятників культури Української СРСР, затвердженої Держбудом УРСР і Міністерством культури УРСР за погодженням з Українським товариством охорони пам'ятників історії та культури 09.08.1968, де зазначалося, що найменшим віддаленням границі охоронної зони від пам'ятника слід було

вважати 50 метрів. Також, зазначена інструкція передбачала, що границі охоронних зон визначаються з урахуванням існуючих границь (вулиці, квартали, сквери тощо) та історичної топографії місцевості.

Проте, діючи на сьогодні нормативні документи, зокрема ДСТУ Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування» передбачає, що «охоронна зона охоплює ділянки історичної забудови, вільні простори та ландшафти, які становлять характерне історичне середовище пам'яток, а також краці оглядові точки та зони. До охоронної зони також відносяться території, необхідні для захисту пам'ятки від шкідливих техногенних і природних впливів. Охоронна зона забезпечує оптимальне зорове сприйняття пам'ятки. Мінімальне віддалення спостерігача від пам'ятки в охоронній зоні повинне бути не меншим за два горизонтальних або вертикальних розміри пам'ятки, що забезпечує кут її сприйняття в 30 градусів.

Охоронна зона пам'ятки, що не відіграє активної ролі у довкіллі та втратила своє історичне середовище, може суміщатися з територією пам'ятки»⁶⁸.

Нові будівельні норми ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій», що набрали чинності з 01.10.2019 р., передбачають, що навколо будинків і споруд – пам'яток культурної спадщини (архітектури та містобудування) – у разі відсутності розроблених та затверджених в установленому порядку зон охорони в межах відстані, що дорівнює подвійній висоті цих пам'яток, але у будь-якому разі – не менше 50 м, при проектуванні нових будівель і споруд або надбудові (реконструкції) існуючих необхідно зберігати цінне історичне розпланування і традиційний характер забудови населених пунктів, цінний природний ландшафт та об'єкти природно-заповідного фонду, оглядові точки і зони, звідки розкриваються види на пам'ятки та їх комплекси. При цьому відстань від кожної новобудови до

⁶⁸ДСТУ Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування». п. 5.4.5.

пам'ятки повинна бути не меншою ніж збільшений удвічі максимум з висот самої пам'ятки та даної новобудови⁶⁹.

Проте, зазначені стандарти та нормативи є чинними у відношенні до пам'яток архітектури та містобудування. Для інших видів пам'яток, зокрема пам'яток історії, археології, монументального мистецтва застосування цієї методики є недостатньо обґрунтованим.

Діючі нормативи передбачають, що охоронна зона пам'ятки повинна забезпечувати захист пам'ятки та оптимальне зорове сприйняття (що стосується головним чином пам'яток архітектури). Це виключає формальне, суто механічне встановлення навколо пам'ятки охоронної зони радіусом 10 або 50 м, який у більшості випадків не співпадає з історичними межами, розплануванням та топографією місцевості і практично не дає можливості визначити ці зони «в натурі» та забезпечити у подальшому режим її використання.

3.3 Загальна характеристика історичних ареалів

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» історичним ареалом населеного місця вважається частина населеного місця, що зберегла об'єкти культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, які походять з попередніх періодів розвитку, типові для певних культур або періодів розвитку.

До історичного ареалу належить найбільш освоєна в минулому і добре збережена частина території населеного місця, що відрізняється традиційним характером середовища і значною кількістю об'єктів культурної спадщини від інших, менш освоєних або погано збережених частин населеного місця. Історичний ареал є спеціально виділеною у населеному місці територією історико-культурного значення із затвердженими межами, яка фіксується в усіх землепорядних і містобудівних документах та розглядається як специфічний об'єкт містобудівного проектування.

⁶⁹ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій». п. 13.1.4.

Селище міського типу Нова Ушиця занесене до Списку історичних населених місць України. Це обумовлює повну або часткову збереженість населеним пунктом свого історичного ареалу з об'єктами культурної спадщини і пов'язаних з ними розпланування та форми забудови, типовими для певних культур або періодів розвитку.

На час розробки історико-архітектурного опорного плану історичний ареал у смт Нова Ушиця не визначався.

Спираючись на результати проведеного розробниками історико-архітектурного плану обстеження селища, що мали на меті моніторинг сучасного стану об'єктів культурної спадщини, збереженості історичної забудови та планувальної структури селища, автори визначили історичний ареал смт Нова Ушиця у межах Ринкової площі та прилеглих кварталів забудови – первісного містобудівного ядра, розташованого на перетині торговельних шляхів. Підставою для цього стали отримані результати натурних та бібліографічних досліджень, аналіз картографічних та іконографічних джерел, здійснений у процесі розробки історико-архітектурного опорного плану смт Нова Ушиця.

Розділ 4. Проектно-регулятивний

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про охорону культурної спадщини» з метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток, їх комплексів (ансамблів), історико-культурних заповідників, історико-культурних заповідних територій навколо них мають встановлюватися зони охорони пам'яток: охоронні зони, зони регулювання забудови, зони охоронюваного ландшафту, зони охорони археологічного культурного шару. Межі та режими використання зон охорони пам'яток визначаються науково-проектною документацією на основі історико-архітектурного опорного плану та затверджуються відповідним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини.

Межі зон охорони пам'яток культурної спадщини смт Нова Ушиця визначено на підставі натурних досліджень, з урахуванням результатів

проведеної інвентаризації пам'яток та об'єктів культурної спадщини, а також результатів аналізу наявних бібліографічних, іконографічних та картографічних джерел. Охоронне зонування території населеного пункту встановлено відповідно до положень Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III, Порядку визначення меж та режимів історичних ареалів населених місць, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених місць, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 318, Державних будівельних норм: ДБН Б.2.2-3: 2021. «Склад та зміст історико-архітектурного опорного плану населеного пункту», з урахуванням положень ДСТУ Б.2.2-10:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж та режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування», ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій» з урахуванням окремих положень Методических рекомендаций по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР, розроблених НДІ теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури у 1982 році.

Межі зон охорони пам'яток визначались, враховуючи наявність у селищі пам'яток історії місцевого значення, взятих на державний облік відповідно до чинного законодавства та щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. При визначенні меж зон охорони також враховувалась наявність територій, в яких містяться археологічні об'єкти культурної спадщини або можлива їх наявність.

В даному проектно-регулятивному розділі визначаються:

- основні принципи системи охоронного зонування території населеного пункту;
- межі територій та зон охорони пам'яток;
- режими використання територій та зон охорони пам'яток;
- межі та режими використання історичного ареалу.

4.1 Основні принципи системи охоронного зонування

Зони охорони пам'яток є складовою частиною охоронного зонування як містобудівного засобу збереження культурної спадщини. До охоронного

зонування, крім зон охорони пам'яток, належать території пам'яток.

Територія пам'ятки – це земельна ділянка, на якій розташована пам'ятка і яка пов'язана з нею історично і функціонально та забезпечує її збереження і функціонування як об'єкта культурної спадщини.

Виходячи з проведеної вище класифікації території селища за ступенем історико-культурної цінності визначена така номенклатура територій і зон охорони пам'яток:

- території пам'яток;
- охоронні зони пам'яток;
- зона регулювання забудови;
- зона охоронюваного ландшафту;
- зона охорони археологічного культурного шару.

Згідно з чинним законодавством ці території спеціально виділяються з метою захисту традиційного характеру середовища окремих пам'яток, комплексів (ансамблів).

Охоронна зона – територія, що виділяється для збереження найближчого середовища пам'ятки, головним чи суттєвим елементом якого вона є, а також для створення оптимальних умов огляду пам'ятки, забезпечення належного її функціонування, охорони від вібрацій, забруднень, затоплення, підтоплення та інших негативних техногенних і природних впливів. Для забезпечення збереження окремо розташованих пам'яток культурної спадщини та їх найближчого оточення встановлюються охоронні зони для кожної з них. Режим використання території, встановлений у цих зонах, має забезпечити фізичне збереження, сприятливе візуальне сприйняття пам'яток, їх доцільне використання, впорядження (благоустрій) території.

Зона регулювання забудови – забудована чи призначена під забудову територія за межами охоронної зони, що виділяється для збереження ролі пам'яток в композиції та пейзажі населеного пункту при формуванні традиційного характеру середовища.

Зона охоронюваного ландшафту – природна незабудована чи переважно природна з розосередженою історичною забудовою територія за

межами охоронної зони, з якою пам'ятки складають єдине композиційно-пейзажне ціле, яка встановлюється для збереження характерного історичного природного оточення пам'яток та відіграє разом з ними важливу роль в образі населеного пункту або окремого пейзажу.

Зона охорони археологічного культурного шару – топографічно визначена територія чи водні об'єкти, в яких містяться археологічні об'єкти культурної спадщини або можлива їх наявність.

Пам'ятки культурної спадщини, розташовані на території селища, за видовою ознакою належать до пам'яток історії. При визначенні територій пам'яток та їх охоронних зон, враховувалося, що територія пам'ятки історії пов'язана лише з історичною матеріальною субстанцією пам'ятки, а не з її видовим розкриттям чи композиційним впливом.

Територією пам'ятки історії є земельна ділянка, яка безпосередньо історично, розпланувально, матеріально та функціонально пов'язана з самою пам'яткою.

При визначенні зон охорони пам'яток враховувалися історико-культурна цінність прилеглих до пам'ятки територій та пов'язаного з пам'яткою ландшафту, геологічна та гідрогеологічна ситуація на прилеглих до пам'ятки територіях.

4.1 Межі та режими використання територій, зон охоронних пам'яток та історичного ареалу

4.1.1 Межі та режими використання територій та зон охоронних пам'яток

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
Території пам'яток		
Територія пам'ятки історії місцевого значення – пам'ятного знаку на місці подвигу Героя Радянського Союзу Я.Х. Кольчака, площа – 0,0049 га	вул. Кольчака, 1. Територія пам'ятки визначена у межах майданчика на якому розташовані пілон та подіум з встановленню на ньому артилерійською зброєю.	На території пам'ятки: ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ: - збереження пам'ятки культурної спадщини; - усунення або візуальна нейтралізація дисгармонійних споруд та елементів впорядження, створення сприятливих умов для огляду пам'ятки та її оточення; - інженерний захист території, санітарна і пожежна безпека, сприятлива для пам'ятки гідрогеологічна обстановка та захист від динамічних навантажень.
Територія пам'ятки історії місцевого значення – Меморіального комплексу: Пам'ятного знаку на честь воїнів-земляків, Братської могили радянських воїнів, площа – 0,0308 га	вул. Подільська, 20 Територія пам'ятки визначена у межах майданчика на якому розташований меморіальний комплекс.	ДОПУСКАЮТЬСЯ: - роботи з реставрації, та ремонту пам'ятки, благоустрій та озеленення території; - реконструкція й будівництво необхідних для експлуатації пам'ятки інженерних мереж. ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ: - діяльність, що негативно впливає або може негативно вплинути на стан збереження пам'ятки культурної спадщини, режими їх охорони та використання; - будівництво, земляні роботи, прокладання транспортних комунікацій та інженерних мереж, якщо це не пов'язано з забезпеченням функціонування пам'ятки та/або якщо ці роботи порушують підземні частини пам'ятки або гідрологічний режим території;

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<ul style="list-style-type: none"> - розміщення надземних рекламних конструкцій (біг-бордів, сіті-лайтів, вказівників)
<p>Територія пам'ятки історії місцевого значення – будинку, в якому розташовувався штаб 41-ї стрілецької дивізії 7-ї армії Південно-Західного фронту, площа – 0,0589 га</p>	<p>вул. Подільська, 15 Межа проходить з півночі та сходу – по границі пішохідної частини вулиць Подільської та Української, із заходу та півдня по межі приїжджої частини внутрішньоквартальних проїздів.</p>	<p>На території пам'ятки ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - будь-яке будівництво, не пов'язане з реставрацією і пристосуванням пам'ятки, з консервацією та музеєфікацією, відтворенням втрачених елементів пам'ятки, реконструкцією інженерних мереж, благоустроєм території пам'ятки. - земляні роботи без погодження з місцевим органом охорони культурної спадщини;
<p>Територія пам'ятки історії місцевого значення – будинку, в якому розташовувався повітовий ревком, перший партійний осередок, площа – 0,0376 га</p>	<p>вул. Подільська, 16. Межа проходить по периметру зовнішніх стін та фундаментів будинку.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - будівництво нових споруд за винятком заходів, пов'язаних з функціональними вимогами до пристосування пам'ятки, благоустроєм території і прокладанням лінійних інженерних мереж, які здійснюються на підставі науково-проектної документації за погодженням з відповідним державним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. <p>ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ:</p>
<p>Територія пам'ятки історії місцевого значення – будинку, в якому відбувався Перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських</p>	<p>вул. Подільська, 24. З півня межа проходить по границі відмостки та пішохідної частини вул. Подільської, із заходу, півночі та сходу – по периметру огорожі, встановленої навколо будинку.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення усіх видів реставрації пам'ятки, усунення чи гармонізацію дисгармонійних споруд, які порушують історично сформований характер середовища на території пам'яток. - виконання робіт з реставрації та благоустрою за спеціальними проектами, погодженими з відповідним державним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини що пов'язані з консервацією,

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
депутатів, площа – 0,1157 га		музеєфікацією, реабілітацією пам'ятки та відтворенням її втрачених складових частин, благоустроєм території.
Території пам'яток місцевого значення – могила О.М. Молчанова та братська могила радянських воїнів	вул. Кольчака, 3, кладовище. Межі території пам'яток визначаються у межах ділянок на яких розташовані могили.	<p>На території пам'ятки ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - будь-які роботи, не пов'язані з реставрацією та ремонтом пам'ятки, реконструкцією інженерних мереж, благоустроєм території пам'ятки. - земляні роботи без погодження з місцевим органом охорони культурної спадщини; - будівництво нових споруд за винятком заходів, пов'язаних з функціональними вимогами до пристосування пам'ятки, благоустроєм території, які здійснюються на підставі науково-проектної документації за погодженням з відповідним державним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. <p>ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здійснення усіх видів реставрації пам'ятки, усунення чи гармонізацію дисгармонійних споруд, які порушують історично сформований характер середовища на території пам'яток.

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<ul style="list-style-type: none"> - виконання робіт з реставрації та благоустрою за спеціальними проектами, погодженими з відповідним державним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини що пов'язані з консервацією, музеєфікацією, реабілітацією пам'ятки та відтворенням її втрачених складових частин, благоустроєм території.
Зони охорони пам'яток		
<p>ОЗ-1. Охоронна зона пам'ятки історії місцевого значення – пам'ятного знаку на місці подвигу Героя Радянського Союзу Я.Х. Кольчака, площа – 0,0085 га</p>	<p>вул. Кольчака, 1. Територія обмежується зі сходу огорожею кладовища, із заходу проїжджою частиною вулиць Кольчака та Подільської.</p>	<p>У межах охоронної зони пам'ятки ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - усунення або візуальна нейтралізація дисгармонійних споруд та елементів впорядкування, створення сприятливих умов для огляду пам'ятки та її оточення; - сприятливий гідрогеологічний стан, захист від динамічних впливів, протипожежна безпека.
<p>ОЗ-2. Охоронна зона пам'ятки історії місцевого значення – Меморіального комплексу: Пам'ятного знаку на честь воїнів-земляків, Братської могили радянських воїнів площа – 0,0887 га</p>	<p>вул. Подільська, 20. З півдня та заходу територія обмежується проїжджою частиною вулиць Подільської та Свободи. З півночі та сходу – огорожею, що відділяє ділянку на якій розташований меморіальний комплекс від суміжних земельних ділянок.</p>	<p>ДОПУСКАЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - прокладання та обслуговування інженерних мереж за умови дотримання трас уже існуючих комунікацій, а також глибини їх залягання; - роботи із благоустрою та озеленення території охоронної зони; - ремонт та обслуговування існуючих автомобільних шляхів, тротуарів; - ремонт та обслуговування існуючих повітряних ліній електромереж, обладнання, благоустрою; - роботи з реконструкції вуличної мережі, інженерних мереж, влаштування зовнішнього освітлення, забезпечення

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<p>інших форм благоустрою, зумовлених вимогами сучасного функціонування населеного пункту;</p> <ul style="list-style-type: none"> - усунення малоцінних зелених насаджень, які порушують традиційний характер середовища; - проекти містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, шляхових, земляних робіт у межах охоронної зони пам'ятки мають бути погоджені відповідним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. <p style="text-align: center;">ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - здійснювати нове будівництво та роботи, що можуть зашкодити пам'ятці; - розміщувати на території охоронної зони рекламу, рекламні щити, що не відносяться безпосередньо до пам'ятки, інші споруди, що змінюють візуальне сприйняття пам'ятки та заважають її огляду, розміщення мультимедійного обладнання; - прокладання транспортних комунікацій, інженерних мереж, які порушують гідрологічний режим території охоронної зони, влаштування нових повітряних ліній електромереж, обладнання; проводити містобудівні, архітектурні, чи ландшафтні перетворення, будівельні, шляхові, земляні роботи без дозволу відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини.

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
<p>ОЗ-3. Охоронна зона пам'ятки історії місцевого значення – будинку, в якому розташовувався штаб 41-ї стрілецької дивізії 7-ї армії Південно-Західного фронту, площа – 0,0583 га</p>	<p>вул. Подільська, 15. Територія обмежується з півночі та сходу приїжджою частиною вулиць Подільської та Української, із заходу та півдня – уздовж внутрішньоквартальних проїздів.</p>	<p>У межах охоронної зони пам'ятки ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - реставрація пам'ятки; - регенерація історичного середовища пам'ятки; - створення сприятливих умов для огляду пам'ятки та її оточення; - усунення або візуальна нейтралізація дисгармонійних споруд та елементів впорядження, створення сприятливих умов для огляду пам'ятки та її оточення;
<p>ОЗ-4. Охоронна зона пам'ятки історії місцевого значення – будинку, в якому розташовувався повітовий ревком, перший партійний осередок, площа – 0,0633 га</p>	<p>вул. Подільська, 16. З півночі обмежується проїжджою частиною внутрішньоквартального проїзду, зі сходу та півночі проходить уздовж фасадів господарських будівель, із заходу – від південно-західного кута господарської будівлі до проїжджої частини внутрішньоквартального проїзду.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - додержання сприятливого для пам'ятки гідрологічного режиму, пожежної безпеки, захист від динамічних навантажень та інших негативних техногенних і природних впливів; - впорядкування зелених насаджень, що перешкоджають огляду пам'ятки; - проведення комплексної реконструкції засобів зовнішньої реклами, а саме: знесення або перенесення існуючих рекламних носіїв, які не відповідають

<p>ОЗ-5. Охоронна зона пам'ятки історії місцевого значення – будинку, в якому відбувався Перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, площа – 0,2805 га</p>	<p>вул. Подільська, 24. З півдня обмежена приїжджою частиною вулиці Подільської, із заходу, півночі та сходу – огорожею, що відділяє земельну ділянку від суміжних домоволодінь, з включенням до охоронної зони земельної ділянки на який встановлений знак в пам'ять про загиблих воїнів-інтернаціоналістів.</p>	<p>архітектурно-просторовому вирішенню міста за форматом, місцем розміщення, естетичними характеристиками;</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримання належного вигляду тимчасових споруд, їх знос при невідповідності місця розташування або приведення тимчасових споруд до належного стану та у відповідність до архітектурно-просторового рішення оточуючої забудови. <p>ДОПУСКАЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - прокладання та обслуговування інженерних мереж за умови дотримання трас уже існуючих комунікацій, а також глибини їх залягання; - роботи із благоустрою та озеленення території охоронної зони; - ремонт та обслуговування існуючих автомобільних шляхів, тротуарів та алей; - ремонт та обслуговування існуючих повітряних ліній електромереж, обладнання, благоустрою; - роботи з реконструкції вуличної мережі, інженерних мереж, зовнішнього освітлення, встановлення малих архітектурних форм, які необхідні для експлуатації пам'яток, забезпечення інших форм благоустрою, зумовлених вимогами сучасного функціонування населеного пункту; - усунення малоцінних споруд і зелених насаджень, які порушують традиційний характер середовища; - заміна малоцінних споруд, які виводять з охоронної зони, спорудами чи зеленими насадженнями, що не заважають візуальному сприйняттю та збереженню пам'ятки і не порушують її оточення;
---	---	--

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<ul style="list-style-type: none"> - проекти містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, меліоративних, шляхових, земляних робіт у межах охоронної зони пам'ятки мають бути погоджені відповідним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини. <li style="text-align: center;">ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ: - здійснювати нове будівництво та роботи, що можуть зашкодити пам'ятці; - розміщувати на території охоронної зони рекламу, рекламні щити, що не відносяться безпосередньо до пам'ятки, інші споруди, що змінюють візуальне сприйняття пам'ятки та заважають її огляду, розміщення мультимедійного обладнання; - прокладання транспортних комунікацій, інженерних мереж, які порушують гідрологічний режим території охоронної зони, влаштування нових повітряних ліній електромереж, обладнання; - проводити містобудівні, архітектурні, чи ландшафтні перетворення, будівельні, шляхові, земляні роботи без дозволу відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини; - розміщення надземних рекламних конструкцій (біг-бордів, сіті-лайтів, вказівників)
Зона регулювання забудови історичного центру, площа – 5,153 га	Проходить на схід по вул. Шевченка, повертає на південний захід та проходить уздовж східної межі домоволодінь по вул. Шевченка 30, вул. Торгової, 8, 6, далі – на південь, уздовж вул. Народної, доходить до	У межах зони регулювання забудови забезпечується режим обмеженого перетворення існуючого середовища, основною спрямованістю якого є збереження ролі пам'яток,

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
	<p>адміністративної межі селища повертає на захід, оминаючи зі сходу та півдня ділянки домоволодінь по вул. Подільській, 1, 3, 5, 7, перетинає вул. Старопоштову, проходить уздовж південної межі домоволодінь по вул. Старопоштовій, 2 та вул. Українській, 1, перетинає вул. Українську, проходить по межі проїжджої частини вул. Української та Подільської, оминаючи зі сходу та півночі домоволодіння по вул. Подільській, 15 виходить на вул. Подільську та проходить по ній на північний схід, повертає на північ, та проходить по тротуару по західній межі скверу до вихідної точки – вул. Шевченка</p>	<p>об'єктів культурної спадщини та історичної забудови як містобудівного акценту.</p> <p>ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - збереження візуального сприйняття пам'яток та об'єктів культурної спадщини; - збереження значної і рядової історичної забудови; - збереження традиційного одно-двоповерхового характеру оточуючої забудови. - закріплення і відтворення значимості пам'яток та об'єктів культурної спадщини в архітектурно-просторовій композиції та історичному середовищі; - збереження сформованих ліній забудови площ, вулиць та провулків; - сприятливі умови гідрологічного режиму, пожежної безпеки, захист від динамічних навантажень та інших негативних техногенних і природних впливів. <p>ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – будь-яка містобудівна діяльність, яка негативно впливає на умови візуального сприйняття пам'яток та об'єктів культурної спадщини; – розміщувати нові промислові підприємства, транспортні, складські споруди, що створюють значні вантажні потоки, забруднюють повітряний та водний басейни, також вогне- та вибухонебезпечні об'єкти. Не дозволяється нове будівництво транспортних розв'язок, естакад, мостів та інших інженерних споруд, що грубо

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<p>порушують історично сформований традиційний характер історико-архітектурного середовища.</p> <ul style="list-style-type: none"> – прокладання транспортних комунікацій, інженерних мереж, які порушують підземні частини пам'яток та об'єктів культурної спадщини або гідрологічний режим території, встановлення повітряних ліній електромереж і трансформаторних пунктів. <p>ДОЗВОЛЯЄТЬСЯ:</p> <ul style="list-style-type: none"> – проведення поточних та капітальних ремонтів існуючих історичних будинків без змін будівельних габаритів об'єктів, форм дахів, завершень та матеріалів зовнішнього оздоблення фасадів; – нове будівництво, заміна малоцінних споруд, реконструкція житлових будинків та господарських споруд. Висота нових будівель або тих, що підлягають реконструкції, не повинна перевищувати 9 м (від рівня землі до гребня даху); – санація зелених насаджень, які порушують візуальне розкриття пам'яток та об'єктів культурної спадщини; – проведення робіт з ремонту вуличної мережі (відновлення та ремонт покриття проїжджих частин вулиць та тротуарів), робіт з реконструкції інженерних мереж та комунікацій, приладів зовнішнього освітлення. <p>При новому будівництві чи реконструкції необхідно дотримуватись (не перевищувати) абсолютної висоти існуючої житлової та громадської забудови, що безпосередньо межує з ділянками проектування.</p>

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<p>На територіях, що прилягають до охоронних зон пам'яток, а також на ділянках із історично цінною забудовою і розплануванням нове будівництво і реконструкцію підпорядковують основним закономірностям забудови з урахуванням масштабних характеристик традиційного середовища.</p> <p>Для вже існуючих об'єктів, висота яких перевищує висотні параметри, визначені для реконструйованих/нових об'єктів будівництва в даній зоні, можливе проведення робіт з їх модернізації: заміна плоских дахів на шатрові (без влаштування мансардних поверхів), заміна форм та конфігурацій існуючих дахів з метою підвищення їх експлуатаційних якостей (без влаштування додаткових мансардних поверхів), утеплення фасадів, їх тинькування, фарбування, заміна столярного заповнення вікон, дверей та інших елементів без збільшення їх габаритів.</p> <p>Будівництво, реконструкція, благоустрій території в зоні регулювання забудови здійснюються за проєктами, погодженими визначеним законом органом охорони культурної спадщини, розробленими згідно містобудівних умов та обмежень, виданих місцевим органом з питань містобудування та архітектури.</p>

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
Зона охоронюваного ландшафту, площа – 5,257 га	вул. Небесної Сотні – вул. Українських Козаків. В межах території парку культури та відпочинку	<p>В зоні охоронюваного ландшафту допускається встановлення пам'ятних знаків, малих архітектурних форм та проведення благоустрою території.</p> <p>На всій території зони охоронюваного ландшафту забороняється будівництво інженерних споруд, інженерних мереж, доріг, прокладення повітряних ліній електропередачі та інші будівельні й земляні роботи, якщо вони не враховують вимоги охорони, регенерації і відновлення цінних характеристик охоронюваного ландшафту.</p> <p>Погодження програм та проєктів містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, меліоративних, шляхових, земляних робіт, встановлення пам'ятних знаків, малих архітектурних форм та благоустрою територій в зоні охоронюваного ландшафту, надання дозволів на проведення таких робіт в зоні охоронюваного ландшафту здійснює відповідно до законодавства державний орган з охорони культурної спадщини.</p>
Зона охорони археологічного культурного шару, площа – 18 га		<p>Для території у межах зони охорони археологічного культурного шару встановлюється режим використання, який передбачає можливість здійснення земляних, будівельних та меліоративних робіт в межах цієї зони лише з дозволу відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини під наглядом фахівця-археолога.</p> <p>Якщо під час археологічного нагляду будуть виявлені істотні археологічні об'єкти, вони повинні бути досліджені</p>

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<p>більш ретельно шляхом виконання археологічних шурфів або, у разі необхідності, розкопів (лише в межах ділянок культурного шару, що руйнується земляними або будівельними роботами).</p> <p>По завершенні археологічних досліджень ділянки культурного шару, виявлені та залишені на місці фрагменти стародавніх будівель і споруд підлягають охороні як нерухомі пам'ятки культурної спадщини. У разі їх відсутності – повністю вивчені ділянки археологічного культурного шару, за рішенням відповідного органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, виключаються зі складу зон охорони археологічного культурного шару.</p>

4.2 Межі та режими використання історичного ареалу

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
<p>Історичний ареал, площа – 5,270 га</p>	<p>Проходить на схід по вул. Шевченка, повертає на південний захід та проходить уздовж східної межі домоволодінь по вул. Шевченка 30, вул. Торгової, 8, 6, далі – на південь, уздовж вул. Народної, доходить до адміністративної межі селища повертає на захід, оминаючи зі сходу та півдня ділянки домоволодінь по вул. Подільській, 1, 3, 5, 7, перетинає вул. Старопоштову, проходить уздовж південної межі домоволодінь по вул. Старопоштовій, 2 та вул. Українській, 1, перетинає вул. Українську, проходить по внутрішньоквартальним проїздам,</p>	<p>Режими використання територій у межах історичного ареалу визначаються режимами використання територій зон охорони пам'яток, установлених на території ареалу.</p> <p>Частина територій історичних ареалів, а саме території пам'яток всіх видів належать до земель історико-культурного призначення. Забезпечується збереження сталої просторово-планувальної системи, червоних ліній забудови, форм благоустрою.</p> <p>У межах історичного ареалу пріоритетним напрямом містобудівної діяльності є збереження традиційного характеру середовища, охорона і раціональне використання</p>

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
	<p>оминаючи з півдня та заходу домоволодіння по вул. Подільській, 15 виходить на вул. Подільську та проходить по ній на північний схід, повертає на північ, та проходить по тротуару по західній межі скверу до вихідної точки – вул. Шевченка</p>	<p>розташованих в цих межах пам'яток і об'єктів культурної спадщини, збереження містоформівної ролі культурної спадщини.</p> <p>Крім того, на територіях пам'яток та в зонах охорони пам'яток, які встановлені на території історичного ареалу, мають дотримуватися режими використання територій, визначені для територій пам'яток та кожної з зон охорони.</p> <p>На території історичного ареалу гранична висота нових будівель і споруд, що виходять на червоні лінії вулиць, не повинна перевищувати 9 м від рівня землі.</p> <p>Погодження програм та проєктів містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, меліоративних, шляхових, земляних робіт в історичному ареалі, надання дозволів на проведення робіт в історичних ареалах, погодження проєктів відведення та надання земельних ділянок, погодження зміни землевласника, землекористувача в історичних ареалах здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини за поданням органу охорони культурної спадщини Хмельницької обласної державної адміністрації.</p> <p>На території центрального історичного ареалу забезпечується збереження, консервація, реставрація, реабілітація, музеєфікація, ремонт, пристосування пам'яток та об'єктів культурної спадщини:</p> <p>Ці заходи щодо пам'яток місцевого значення здійснюються за наявності письмового дозволу органу охорони культурної спадщини Хмельницької обласної</p>

Назва території, площа (га)	Опис меж	Режими використання
		<p>державної адміністрації на підставі погодженої з ним науково-проектної документації.</p> <p>Розроблення проєктів та проведення робіт з консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту, пристосування пам'яток здійснюються за наявності у проєктувальника та виконавця робіт ліцензій, виданих в установленому законом порядку. Розробленню проєктів передуює проведення необхідних науково-дослідних робіт, у тому числі археологічних і геологічних.</p> <p>Зміна, реконструкція пам'яток культурної спадщини не допускається. Влаштування мансардних приміщень на будівлях-пам'ятках можливе тільки в габаритах існуючого даху, або в габаритах первісного даху, зафіксованого матеріалами історичної іконографії. Добудови, прибудови, надбудови будівель, які є пам'ятками культурної спадщини, допускаються у виняткових випадках за умови, що ці добудови, прибудови, надбудови не призводять до зміни предмета охорони пам'ятки. В цьому разі спеціалізованою науково-дослідною організацією має виконуватися довідка про предмет охорони пам'ятки, яка має бути погоджена органом охорони культурної спадщини Хмельницької обласної державної адміністрації.</p>

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. Архив Юго-Западной России (АЮЗР). Ч.III. Т. 2. К., 1890. С.133-136.
2. Державний комітет статистики України. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2011р. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 01.12.2022).
3. Кам'янець-Подільський міський державний архів (КПМДА). Ф.228. Оп.1. Спр.10. Арк. 128.
4. КПМДА. Ф.115. Оп.1. Спр.2. Арк.8.

Література

5. Білик А. Д., Зайцев В. В., Зеленюк І. С. Нова Ушиця /Історія міст і сіл Української СРСР. К.: Інститут історії АН УРСР, 1971 . С. 423-431.
6. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти містечок Поділля. Вінниця: ПП «О. Власюк», 2011. С.156.
7. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Том X. Часть 2. Подольская губерния. СПб., 1849. С. 27, 68.
8. Войт М. І., Молчанова І. В., Мужило О. Л.. Нова Ушиця // Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. Т. 23. URL: <https://esu.com.ua/article-72285> (дата звернення 14.12.2022 р.).
9. Географічна енциклопедія України. В 3 т. / редкол.: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. К.: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. Т. 2: 3-О. 480 с. (С. 434).
10. Городские поселения Российской империи. Том четвертый. СПб., 1864. С. 4, 58-60.
11. Грушевський М. С. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.) (Репринтне видання: Київ, 1894) / Післямова, примітки та покажчики М. Г. Крикуна. Львів, 1996. С. 42.
12. Гульдман В. К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания / Изд. Подольского губернского статистического комитета. Каменец-Подольский, 1889. 538 с. (С. 384).

13. Гульдман В. К. Поместное землевладение в Подольской губернии. Издание Подольского статистического комитета. Каменец-Подольский, 1898. 440 с. (С. 106, 110, 334).

14. Гульдман В. К. Справочная книжка подольской губернии. Каменец-Подольский, 1888. 678 с. (С. 651-653).

15. Гуменюк А.О. Міста Правобережної України в другій половині ХІХ ст.: дис.канд. іст. наук. К., 1992. 240 с.

16. Єсюнін С. М. Динаміка чисельності населення міст Подільської губернії в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / С. М. Єсюнін // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: іст. науки. Кам'янець-Подільський:, 2005. Т. 15. С. 391–397.

17. Єсюнін С. М. Забудова міст Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття та питання щодо її збереження (на прикладі м. Хмельницького) / С. М. Єсюнін // Праці центру пам'яткознавства. К.: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, 2008. Вип. 13. С. 79–92.

18. Єсюнін С.М. Культурно-освітнє середовище міст Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / С.М. Єсюнін // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 11. С. 198–219.

19. Єсюнін С.М. Медичне забезпечення міст Подільської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття / С.М. Єсюнін // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. Т. 9. С. 318–331.

20. Задорожнюк А. Б., Реєнт О. П. Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2008. 270 с.

21. Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю. Й Сіцінського і М. І Теодоровича). Навчальний посібник/ уп. Тимошук О. Хмельницький: Поліграфіст, 2011. 560 с. (С. 313-314).

22. Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства у першій половині XVII століття // Подільське воєводство у XV-XVIII століттях. Статті і матеріали. Львів, 2011. С. 240-241.

23. Крикун М. Подільське воєводство у XV-XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів, 2011. 773 с.

24. Крылов А. Населенные места Подольской губернии. Каменец-Подольский: Изд. Подольского Губернского Статистического Комитета, 1905. 563 с.

25. Кузема О.Л. Чисельність та етносоціальний склад населення міст і містечок Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. Т.13. С.75.

26. Лукин В., Хаймович Б. (авторы-составители). Сто еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель. Вып.1.: Подолия. Изд.2. Иерусалим-СПб, 1998. 320 с. (С. 54, 76).

27. Лукин В., Соколова, А., Хаймович Б. (авторы-составители). Сто еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель. Вып.2.: Подолия. СПб.: Издатель А. Гершт, 2000. 704 с. (С. 580, 582).

28. Малюгіна І. В., Захар'єв В. А. Щодо першої письмової дати про предтечу Нової Ушиці – село Літнівці. Архівістика: теорія, методика, практика: матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції (22-23 квітня 2021 р., м. Кам'янець-Подільський) Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2021.

29. Маярчак С. П. Клад римских динариев из Новой Ушицы на Подолии (Украина, Среднее Поднестровье) / Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья (МАИАСП). Вып. 8. 2016. С. 563-578.

30. Маярчак С. Про археологічні знахідки 2015 р. в околицях смт Нова Ушиця на Хмельниччині / «Археологія б Фортифікація України». Збірник матеріалів УІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редкол.:

О. О. Заремба (відп. ред.) та ін.). Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. С. 108-110.

31. Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР. К.: КиевНИИП-градостроительства, 1982. 120 с.

32. Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434 – 1444 рр.). Український археографічний щорічник, 2004. т. 8-9. С.227, 234.

33. Новоушиччина: історія в пам'ятках. Наукове видання/ Упорядники: Петраш І. В., Шпаковський С. М., Климчук В. В. Хмельницький: ТЗОВ «Поліграфіст», 2018. 336 с.

34. Онацкий Д. Г. Подолия. Краткий исторический очерк с указанием пунктов, важнейших в историческом отношении. – К., 1913.

35. Памятники истории и культуры Хмельницкой области: Научно-вспомогательный библиографический указатель: Сост. С. К. Гуменюк. Хмельницький: Хмельницька обласна бібліотека ім. Н. Островського, 1986. 128 с.

36. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897, Т. 32. С.172, 173.

37. Природа Хмельницької області / За ред. К. І. Геренчука. Львів: вища школа, 1980. 152 с.

38. Приходы и церкви Подольской епархии. Под редакцией священника Ефимия Сецинского. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. 996 с.

39. Річки Хмельниччини. Навчальний посібник/ Видання друге / Говорун В., Тимошук О. Хмельницький: Поліграфіст, 2010. 240 с.

40. Сецинский Е. И. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. Каменецкий уезд / [Соч.] Свящ. Е. Сецинского. Каменец-Подольский, 1895. XXII, 611 с. Отт. из Труды Подольск. епарх. историко-стат. ком.; Вып. 7 / под ред. Н. И. Яворовкого. Прилож. К Подольск. епарх. ведомостям 1894-1895 гг.

41. Сіцінський Є. Нариси з історії Поділля. – Вінниця, 1927.

42. Симашкевич М. Римское католичество и его иерархия в Подолии. Каменец-Подольский, 1872. 534 с. (С. 411-412, 419, 510).
43. Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 р. К.-Львів, 2000.
44. Статистические сведения о церквах и причтах Подольской епархии. Каменец-Подольский, 1885. 113 с.
45. Тимчасова інструкція по організації охоронних зон та зон регулювання забудови для пам'яток культури в Українській РСР (затверджена Держбудом і Мінкультури 09.08.1968).
46. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Под ред. свящ. Е. Сецинського. Каменец-Подольский, 1901. Вып. 9. С. 939.
47. Філінюк А. Г., Кузема О. Л. Зміни в політико-правовому статусі та управлінні міст та містечок Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський, 2001. Т.5(7). С.224.
48. Хмельниччина: минуле, сьогодення, майбутнє / Ядуха В. С., Дерикот М. В., Гаврішко В.Д., Бернадська Л. В., Гільберг Т. Г., Шоробура І. М. – Хмельницький: Видавець ПП Заколотний М. І., 2012.
49. Хмельниччина: науково-популярне видання / упорядник: Т.С. Колісніченко – Хмельницький: «Поліграфіст», 2017. 176 с.
50. Штаркман А. Новая Ушица. Рамат-Ган, 1999 (дата звернення 24.11.2022 URL: https://myshtetl.org/khmelnitskaja/novaya_ushica.html (дата звернення 15.12.2022 р.)).
51. Ясінський М. Р. Відтворення кварталів житлової забудови центральних частин малих історичних міст : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. Львів, 2018. 302 с.
52. Aleksander Jabłonowski. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VIII. Ziemie ruskie. Wołyń i Podole. Warszawa. 1889.

53. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.
– Warszawa, 1882. T. XII. S. 858-862.